

Historijsko-geografski razvoj Korduna

Barbarić, Branimir

Master's thesis / Diplomski rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Science / Sveučilište u Zagrebu, Prirodoslovno-matematički fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:217:636969>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-14**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Faculty of Science - University of Zagreb](#)

BRANIMIR BARBARIĆ

HISTORIJSKO-GEOGRAFSKI RAZVOJ KORDUNA

Diplomski rad

Predan na ocjenu Geografskom odsjeku
Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
radi stjecanja akademskog zvanja
magistra edukacije geografije i povijesti

Zagreb

2018.

Ovaj je diplomski rad izrađen u sklopu integriranog preddiplomskog i diplomskog sveučilišnog studija *Geografija i povijest: smjer; nastavnički* pri Geografskom odsjeku

Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, pod vodstvom

doc. dr. sc. Ružice Vuk.

Sveučilište u Zagrebu
Prirodoslovno-matematički fakultet
Geografski odsjek

Diplomski rad

Historijsko-geografski razvoj Korduna

Branimir Barbarić

Sažetak: Predmet istraživanja ovoga rada je historijsko-geografski razvoj Korduna od kasnoga srednjeg vijeka do danas, s posebnim naglaskom na etape osmanlijskih osvajanja, Vojne krajine, Drugoga svjetskog rata i Domovinskog rata. Zasebno poglavlje u radu posvećeno je određivanju prostornog obuhvata regije prema različitim kriterijima regionalizacije. Tema završne cjeline su suvremena demografska, gospodarska i prometno-geografska obilježja Korduna. Dugotrajna vojna namjena prostora nepovoljno je utjecala na razvoj regije. Domovinski rat dodatno je pogoršao već postojeće loše demografske trendove. Glavna suvremena razvojna obilježja su izrazito negativna demografska kretanja i gospodarska nerazvijenost.

52 stranice, 12 grafičkih priloga, 11 tablica, 41 bibliografska referenca; izvornik na hrvatskom jeziku

Ključne riječi: Historijsko-geografski razvoj, Kordun, Vojna krajina, Domovinski rat

Voditelj: Doc. dr. sc. Ružica Vuk

Povjerenstvo: Doc. dr. sc. Ružica Vuk
Izv. prof. pr. sc. Vuk Tvrтко Opačić
Doc. dr. sc. Mladen Maradin

Tema prihvaćena: 7.2.2017.

Rad prihvaćen: 12.9.2018.

Rad je pohranjen u Središnjoj geografskoj knjižnici Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Marulićev trg 19, Zagreb, Hrvatska.

BASIC DOCUMENTATION CARD

University of Zagreb

Master Thesis

Faculty of Science

Department of Geography

Historical-geographic development of Kordun

Branimir Barbarić

Abstract: The subject of this research paper is the historical and geographical development of Kordun, from late Middle Ages until the present day, with an emphasis on the stages of Ottoman conquest, Military Frontier, Second World War, and the Homeland War. A separate chapter is dedicated to the determination of the spatial scope of the region according to various regionalization criteria. The subjects of the final chapter are the modern demographic, economic, traffic, and geographical characteristics of Kordun. The long-term military use of space had an adverse effect on the development of the region. The Homeland War additionally worsened the existing poor demographic trends. The main modern developmental characteristics are the exceptionally poor demographic trends and economic underdevelopment.

52 pages, 12 figures, 11 tables, 41 references; original in Croatian

Keywords: historical-geographic development, Kordun, Military Frontier, Croatian war for independence

Supervisor: Ružica Vuk, Phd, Assistant Professor

Reviewers: Ružica Vuk, Phd, Assistant Professor
Vuk Tvrtko Opačić, Phd, Assistant professor
Mladen Maradin, Phd, Assistant professor

Thesis submitted: February 6th, 2017

Thesis accepted: September 12th, 2018

Thesis deposited in Central Geographic Library, Faculty of Science, University of Zagreb, Marulićev trg 19, Zagreb, Croatia.

SADRŽAJ

1. UVOD	1
1.1 Predmet i cilj istraživanja	1
1.2 Teorijsko-metodološki pristup	2
1.3 Dosadašnja istraživanja	2
1.4. Osnovne hipoteze	3
2. PROSTORNI OBUHVAT REGIJE PREMA RAZLIČITIM KRITERIJIMA REGIONALIZACIJE.....	4
2.1 Tradicionalna regija Kordun	4
2.2 Kordunska krška zaravan	6
3. PROSTOR KORDUNA U RAZDOBLJU OSMANSKIH OSVAJANJA I VOJNE KRAJINE.....	10
3.1. Doba najveće osmanske opasnosti	10
3.2. Obilježja prostora Korduna u Vojnoj krajini.....	13
4. KORDUN U DRUGOME SVJETSKOM RATU I PORAĆU	19
5. DOMOVINSKI RAT NA PROSTORU KORDUNA	23
5.1 Političko-strateška pozadina i ključna zbivanja u Domovinskom ratu na Kordunu	23
5.2 Demografski aspekt utjecaja ratnih zbivanja.....	28
6. RAZVOJ KORDUNA OD ZAVRŠETKA DOMOVINSKOG RATA DO DANAS	35
6.1. Demografska obilježja.....	35
6.2 Položaj Korduna unutar Karlovačke županije	42
6.3 Prometno-geografska obilježja.....	45
6.4 Gospodarska obilježja	48
7. ZAKLJUČAK	51
7.1 Referiranje na hipoteze.....	51
7.2. Opći zaključak.....	52
POPIS LITERATURE I IZVORA PODATAKA.....	54
PRILOZI.....	VI
Popis slika.....	VI
Popis tablica.....	VII
Pisana priprema za nastavni sat geografije.....	VIII

1. UVOD

Regija Kordun jedna je od hrvatskih povijesnih pokrajina ili tradicionalnih regija. Smještena je na spoju dviju velikih reljefnih cjelina, Panonske zavale i gorskog sustava Dinarida. Njezin ju je prijelazni položaj kroz povijest određivao kao prostor spajanja i povezivanja, ali ponekad i graničnosti i razdvajanja. Danas je Kordun jedna od slabije razvijenih hrvatskih prostornih cjelina s negativnim demografskim i gospodarskim pokazateljima. Takva je situacija uvjetovana kombinacijom nepovoljnih prirodno-geografskih čimbenika i povijesno-političkih okolnosti. Devedesetih godina prošloga stoljeća na već postojeće negativne demografske procese nadovezala se oružana agresija na Hrvatsku koja je snažno pogoršala već postojeće loše stanje.

1.1 Predmet i cilj istraživanja

Predmet istraživanja ovoga rada jest historijsko-geografski razvoj Korduna. Za objašnjavanje aktualnog stanja u određenom prostoru neophodno je analizirati procese koji su se u njemu odvijali u prošlosti. Upravo se historijska geografija bavi rekonstrukcijom pejzaža određenog prostora u proteklim razdobljima. U fokusu istraživanja je međudnos prirodne sredine i antropogenog utjecaja. Tradicionalne regije su objekt proučavanja historijske geografije. Promjene u teritorijalnom ustroju utječu na oblikovanje teritorijskog pojma i prostornog obuhvata tradicijske regije. Dugotrajna stabilna organizacija prostora ima izravan utjecaj na kolektivni osjećaj zajedničke pripadnosti i razvoj snažnijeg regionalnog identiteta, dok je u prostorima češćih upravno-političkih mijena suprotno (Glamuzina i Fuerst-Bjeliš, 2015). Kordun je regija koja nije omeđena čvrstim konturama i jasnim granicama. Zbog toga će u drugome poglavlju ovoga rada biti definiran prostorni obuhvat regije kao polazna točka za daljnje istraživanje.

Cilj istraživanja je, nakon određivanja prostornog obuhvata regije, odrediti utjecaj političkih procesa, upravnih mijena i migracija na postojeća geografska obilježja, na demografski i gospodarski razvoj, morfološka i funkcionalna obilježja naselja i transformacije kulturnog pejzaža u pojedinim povijesnim etapama pod utjecajem promjenjivih socioekonomskih faktora.

1.2 Teorijsko-metodološki pristup

Polazišna metoda istraživanja jest izdvajanje relevantne literature i izvora te njihova analiza. Vrste korištene literature u početnoj fazi istraživanja su znanstvena literatura i sažeti povijesni pregledi razvoja Korduna i njegovih sastavnih dijelova. Regresivnom metodom s retrospektivnim pristupom analizirat će se suvremena obilježja kulturnog pejzaža počevši od stanja u prošlosti. U analizi suvremenih društveno-geografskih obilježja bit će naglasak na demografskim karakteristikama, budući da su ključni razvojni problem regije izrazito nepovoljni demografski trendovi. Bit će korišteni dostupni podaci o stanovništvu Državnog zavoda za statistiku koji će se uobličiti u kartografske prikaze, dijagrame i tablice. Naglasak u proučavanju demografske problematike bit će na posljednjim dvama provedenim popisima stanovništva, 2001. i 2011. godine. Naposljetku, morfogenetičkom metodom će se odrediti utjecaj dugotrajnog i složenog povijesnog razvoja na postojeći kulturni pejzaž i definirati procesi koji su utjecali na njegovu evoluciju do današnjih dana.

1.3 Dosadašnja istraživanja

Na temu Korduna postoji relativno velik broj radova različite tematike i istraživačkog aspekta. Međutim, ne postoji sistematično djelo s historijskog-geografskog istraživačkog stajališta koje bi analiziralo transformaciju kulturnog pejzaža do današnjih dana. Budući da je za ovo istraživanje korišten velik broj radova potrebno je u ovome dijelu izdvojiti neke najznačajnije. Postoji nekoliko djela koje sadrže sažeti pregled povijesnog razvoja Korduna (Roksandić, 1991; Škiljan, 2007). Vrlo korisni radovi su studija iz društvene geografije francuskog znanstvenika Andrea Blanca *Zapadna Hrvatska* (Blanc, 2003) te monografija Dane Pejnovića *Zapadna Hrvatska: socijalno-geografska preobrazba u drugoj polovici 20. stoljeća* (Pejnović, 2009) koja se nastavlja na izvore i dokumentaciju do kojih je došao Blanc. *Kordunski rekvijem* (Livada, 2008) sadrži korisnu selektivnu bibliografiju radova o Kordunu. Za Domovinski rat najvažniji su radovi *Bitka za Slunj* (Stričić, 2007) i *Izravni demografski gubici Karlovačke županije u Domovinskom ratu* (ur. Ante Nazor, 2008).

1.4. Osnovne hipoteze

S obzirom na cilj ovoga rada i predmet istraživanja postavljene su sljedeće hipoteze, koje su ispitane u zaključnom dijelu rada:

H1 Nepovoljna prirodno-geografska obilježja važan su ograničavajući čimbenik razvoja prostora Korduna.

H2 Pljačkaški i osvajački pohodi Osmanlija u 15. i 16. stoljeću predstavljaju ključnu povijesnu prekretnicu i u potpunosti mijenjaju smjer gospodarskog i demografskog razvoja prostora.

H3 Dugotrajna vojna namjena prostora izvor je negativnih razvojnih trendova koji se održavaju sve do današnjih dana.

H4 Agresija na Hrvatsku u prvoj polovici 90-tih godina prošlog stoljeća višestruko je pojačala već postojeće negativne demografske trendove te prouzrokovala potpuno demografsko pražnjenje Korduna s upitnim mogućnostima obnove.

H5 Ključni aktualni problemi regije Kordun su izumiranje stanovništva i slaba prometna povezanost.

2. PROSTORNI OBUHVAT REGIJE PREMA RAZLIČITIM KRITERIJIMA REGIONALIZACIJE

U ovome dijelu rada definirat će se prostorni obuhvat regije Kordun te će se analizirati problemi njenog izdvajanja i razgraničenja s nekim od susjednih prostornih cjelina. Također će se obraditi i glavna prirodno-geografska obilježja regije.

2.1 Tradicionalna regija Kordun

Tradicionalni tip regije, kao složen tip regionalne cjeline, rezultanta je vremenski dugotrajnog razvoja identiteta povezanog s teritorijalnošću. Njeni su korijeni u historijsko-geografskom razvoju i tradiciji, te na taj način oblikovanoj regionalnoj svijesti, odnosno regionalnosti. One su u suvremeno doba, stoga, više ili manje, očuvane kao prepoznatljivi prostorni pojmovi usprkos brojnim upravno teritorijalnim i općim socio-kulturnim promjenama (Fuerst-Bjeliš, 1998).

Regija Kordun u svom povijesnom razvoju nije uvijek bila omeđena jedinstvenim međama. Njene su se granice prema susjednim prostornim cjelinama mijenjale ponajviše ovisno o političkim i upravnim mijenama. Ime Kordun poznatije je kao povijesni naziv nego kao točno geografski omeđeno područje. Naziv potječe od francuske riječi *Cordon militaire*, koja je označavala niz stražarnica i vojnih utvrda na granici Vojne krajine prema Osmanskom Carstvu. Od velikoga obrambenog pojasa koji se prostirao od Jadrana do Karpata naziv Kordun se očuvao samo za mali dio nekadašnje Vojne krajine (Crkvenčić, 1974). „Prema uvriježenom shvaćanju, taj se prostorni pojam odnosi na područje otvorenog krškog ravnjaka u porječju srednjeg i, dijelom, donjeg toka Korane, između Male Kapele na jugu, povezanog niza krških uzvisina (Krpel-Hum-Pištenica) koji ga razdvajaju od Ogulinsko-plašćanske zavale na zapadu i jugozapadu, te hrvatsko-bosanskohercegovačke granice na istoku. Najslabije je omeđen na sjeveroistoku, između Petrove gore i karlovačkog Pokuplja, gdje na području suvremene općine Gvozd (ranije Vrginmost), a manjim dijelom i općine Vojnić, dolazi do preklapanja povijesnih regija Banije/Banovine i Korduna. Osnovu izdvojenosti Korduna u odnosu na susjedne regije čini reljefna struktura (određena morfološki raščlanjenom krškom zaravni, oblikovanoj na podlozi od dolomitiziranih vapnenaca – „pokriveni krš”), potom povijesna (Slunjska krajiška

pukovnija) i suvremena organizacija prostora (u sastavu Karlovačke regije), te prepoznatljiv kulturni pejzaž (mala, raspršeno razmještena naselja s niskim stupnjem lokalne okupljenosti stanovništva)“ (Pejnović, 2009, 15).

Razdoblje vrhunca moći osmanske države u kojem su Osmanlije prodrle na prostor Hrvatske s razdobljem formiranja vojnokrajiškog obrambenog sustava obilježeno je značajnim promjenama, uglavnom negativnim, za prostor Korduna. Česti ratovi doveli su do potpune militarizacije prostora. Kordun postaje područje intenzivnih migracija i tada dobiva svoju jasnu fizionomiju. Na ratom opustošena područja doseljava ratničko stanovništvo koje se pretežno bavilo ekstenzivnim stočarstvom transhumantnog tipa. Budući da je transhumantni tip stočarstva obilježavala izrazita potreba za velikim pašnjačkim površinama, u pograničnim se područjima oblikuje disperzna naseljenost koja nije pogodovala razvoju većih naselja (Glamuzina i Fuerst-Bjeliš, 2015).

U vojnokrajiškom razdoblju prostor Korduna najvećim se dijelom nalazio unutar Slunjske kapetanije, a nakon preustroja Vojne krajine u sastavu Slunjske pukovnije. Budući da se u tom razdoblju granica u nekoliko navrata mijenjala, u sastav Korduna ulazili su i dijelovi naselja Gline, Petrinje, ali i neka naselja bihačke i cazinske regije. Kasnije je to bilo teritorijalno i administrativno područje vezano uz naselja Slunja, Vojnića i Vrginmosta. Međutim, za vrijeme Drugog svjetskog rata tim naseljima su, također iz strateških razloga, pridodana naselja općina Dubrave i Plaškog, iako su pripadala ogulinskoj regiji (Livada, 2008). U Domovinskom ratu prostor Korduna bio je u cijelosti okupiran. U sastavu takozvane Republike Srpske Krajine na Kordunu su postojale općine Krnjak, Slunj, Vojnić i Vrginmost. Općina Krnjak nastala je iz dijelova predratne općine Karlovac koju su 1991. godine zauzeli Srbi (Barić, 2005). Nakon završetka rata, ime naselja i općine Vrginmost zamijenjeno je imenom Gvozd, a ta je općina priključena Sisačko-moslavačkoj županiji. Sjeverozapadni dio ranije općine Vrginmost (općina Lasinja) 1997. godine izdvojen je iz Sisačko-moslavačke i priključen Karlovačkoj županiji.

Budući da je bitna odrednica tradicionalne regije identitet stanovništva povezan s teritorijalnošću, u istraživanjima vezanim za tu tematiku važno je proučavati i kulturnogeografske elemente nematerijalnog karaktera koji izravno upućuju na oblikovani identitet tradicionalne regije. Identitet je složen fenomen sastavljen određen na više razina i podložan modifikacijama u promjenjivim vremenskim prilikama. Istraživanje identiteta

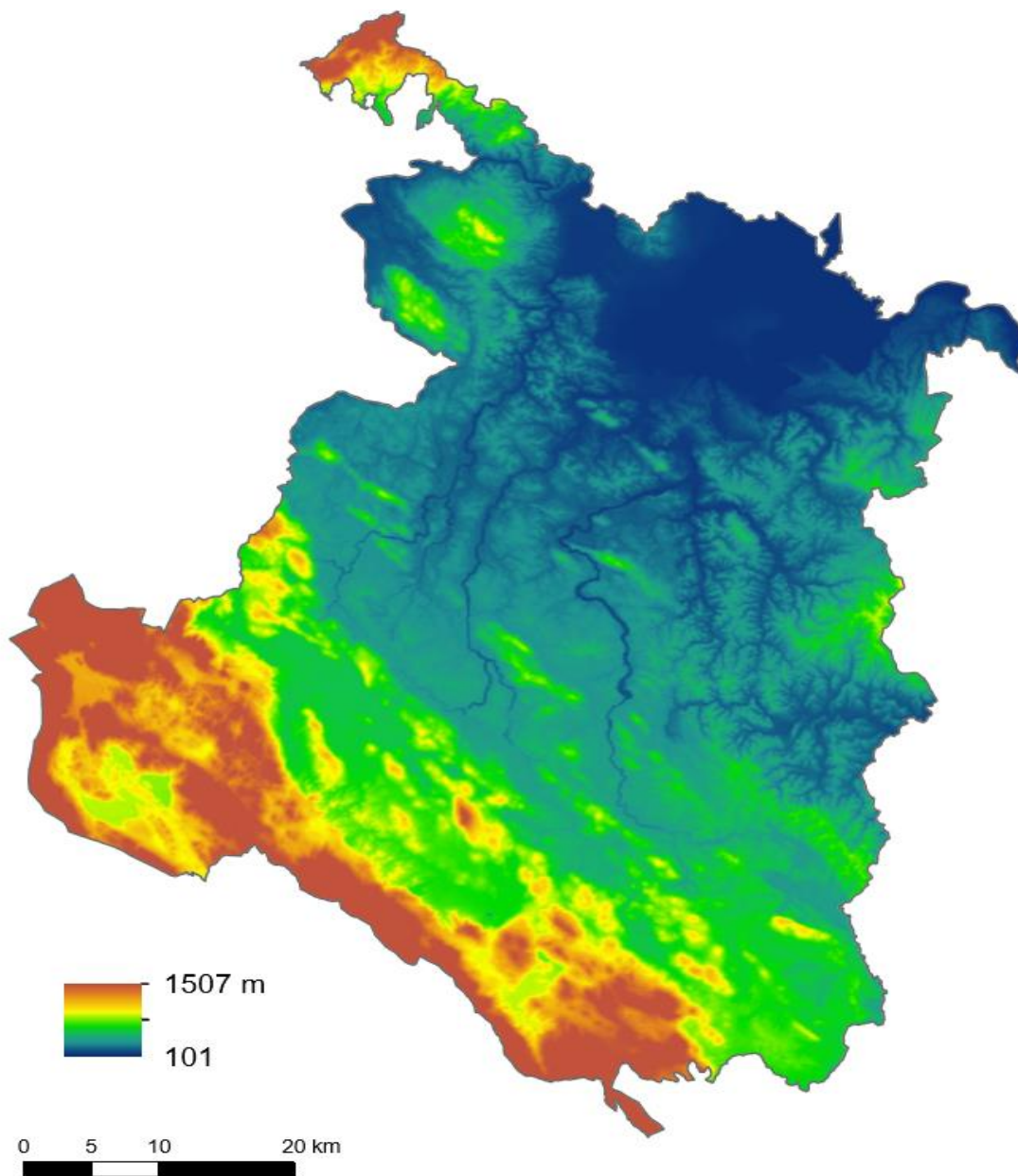
zajednice ljudi na nekom prostoru u određenom vremenskom razdoblju zahtijeva interdisciplinarni pristup. Doprinos istraživanju identiteta na prostoru Korduna dala je Tihana Rubić svojim radom *Pitanja i razine identiteta na primjeru kulturnoumjetničkih društava na Kordunu*. Taj se rad temelji na terenskom istraživanju postojećih kulturnoumjetničkih društava na Kordunu, sa aspekta identifikacije. Zbivanja u Domovinskom ratu imala su snažan utjecaj na identifikacijske procese na Kordunu. U razgovorima sa članovima kulturnoumjetničkih društava prikazanim u radu, primjetno je kako oni svojim aktivnostima i nastupima pred onima koji nisu dio njihove regionalne zajednice žele predstaviti vrijednosti vlastitog geografskog i kulturnog kraja. Svojim djelovanjem nastoje izbrisati stereotipna pejorativna značenja koja nerijetko pripadnici drugih regionalnih zajednica upisuju nazivu Kordunaš. Taj naziv često u drugim dijelovima Hrvatske asocira na zaostali “brdski” mentalitet i automatski mu se pripisuje isključivo pripadnost srpskoj etničkoj pripadnosti i pravoslavnoj vjeri (Rubić, 2005).

2.2 Kordunska krška zaravan

Prema prirodno-geografskim obilježjima, Kordun je kraj niskih, otvorenih vapnenačkih zaravni oko srednje Kupe i Korane. Za cijelo to područje uobičajen je naziv Slunjska ploča (ili Kordunska ploča). Cijeli kordunsko-slunjski vapnenački prostor dio je širokog pojasa stijena gornje krede koje se od Bele krajine protežu preko Korduna do Kapele u Lici (Crkvenčić, 1974). Prema fizionomskoj regionalizaciji Damira Magaša, Kordun se dijeli na tri cjeline: Srednjokordunske ravnjake i uzvisine/Južno krško Pokuplje, Istočno kordunsko područje i Petrovu goru (Magaš, 2013). Petrova gora prostire se sjeveroistočno od središnjeg dijela Korduna. Morfološki i tektonski jasno je odijeljena od Slunjske ploče, pa se zato često i ne uvrštava u prostor Korduna u užem smislu, nego kao prijelazni kraj prema Baniji.

Prema reljefnim obilježjima, Kordun je reljefno prijelazna zona između dinarskoga planinskog područja Like i nizinskog prostora Središnje Hrvatske. Gotovo u cijelosti se nalazi unutar Karlovačke županije, izuzev izdvojenog južnokordunskog pojasa u ličkom području koji se nalazi u krajnjem sjeveroistočnom dijelu Ličko-senjske županije, južno od Korane do padina Ličke Plješivice. Stijene su pretežno vapnenačkog i dolomitnog sastava kredne i trijasne starosti. Kraj s istočne strane Korane u podlozi ima trijasne vapnence i dolomite te djelomično

škriljce. Manje je propustan, doline rijeka su šire i s te strane dolazi više pritoka. Zapadno od Korane prevladavaju čišći kredni vapnenci, i tu se razvio izrazitiji krš s ogoljelim vapnenim zaravnima i oskudnim biljnim pokrivačem (Crkvenčić, 1974).

Sl. 1. Hipsometrijska karta Karlovačke županije

Izvor: izradio izv. prof. dr. sc. Neven Bočić, 2018.

Prostrana okršena zaravan Slunjske ploče prostire se na nadmorskoj visini od 250 do 350 m i nagnuta je prema sjeveru gdje prelazi u karlovački dio visine manje od 200 m (sl. 1) U makroplanu to je izrazito zaravnjena površina, ali u mikroplanu je izrazito raščlanjena zbog uznapređovalog procesa okršavanja. U okviru zaravni izdiže se nekoliko uzvišenja koja možemo podijeliti na osamljena i rubna. Osamljena se nalaze sjevernije i uglavnom se pružaju zapadnim i jugozapadnim dijelom zaravni, npr. Melnica (518 m), Bročanska kosa (537 m), Stražište (404 m), Zvjernjak (626 m). Južnije su više rubne uzvisine, npr. Trovrh (940 m) i Medveđak (889 m), koja se prema jugoistoku nastavljaju na gorsko-planinska područja Kapele i Plješivice (Bočić i dr., 2010).

Zbog krške erozije podzemni su oblici dobro razvijeni, što se odražava u velikom mnoštvu spilja, jama i provalija u kojima se gubi površinska voda. Zbog toga su porječja i riječna mreža nerazvijeni. Korana je glavna i najduža tekućica na Kordunu. Istječe iz Plitvičkih jezera i već iza donjih jezera usijeca usku kanjonsku dolinu. U daljem toku izgled doline se mijenja. Budući da teče između krednih vapnenaca na zapadu i mekih tercijarnih pješčenjaka na istoku, u najvećem dijelu toka izradila je širu dolinu s mjestimičnim proširenjima. Zbog manje propusnosti stijena s istočne strane Korane u odnosu na zapadnu, veći joj broj pritoka priteče s istočne strane. Takva su obilježja uzrokovala asimetričnu riječnu mrežu Korduna. Ostale veće rijeke Korduna su Mrežnica, Dobra i Slunjčica. Kao i Korana, one su usjikle duboka kanjonska korita s brojnim sedrenim barijerama i slapovima. Usprkos relativno velikoj količini padalina (više od 1400 mm), riječna mreža i porječja na Kordunu su nerazvijeni zbog vapnenačke podloge koja im oduzima vodu. Zbog nagnutosti terena od juga prema sjeveru, sve veće kordunske rijeke teku u tome smjeru. Kanjonske doline rijeka onemogućuju razvoj prometnica u smjeru zapad-istok i zbog toga je većina prometnica na Kordunu paralelna s tokovima većih rijeka i protežu se od sjevera prema jugu (Crkvenčić, 1974).

Oblici koji se pojavljuju u udolinama krške zaravni su zatvoreni doci, dolomitne oplata i kanjoni. Doci¹ se pojavljuju u raznim oblicima. Vrlo su gusto raspoređeni i nerijetko se i preklapaju. Dolac je jedno od rijetkih mjesta u zaravni gdje je nataložen sloj obradive zemlje pogodne za poljoprivredu. Na zaravni također postoji i velik broj ponikvi, koje su u dolomitima

¹ *Doci* su udoline i ljevkastru udubljenja u tlu, okruglasta, zaobljena ili duguljasta proširenja u kojima se godinama nakuplja zemlja. Za njih se koriste još neki nazivi kao što su *vrtača* ili *do*.

šire i blaže, a u vapnencima ljevkaste te duboke oko 10 metara. Velike površine prekrivaju bujadare i vrištine te šumarci breze i kestena. Prema Köppenovoj klasifikaciji prevladava umjereno topla vlažna klima s toplim ljetom (Cfb). Maksimum temperature je u srpnju, a minimum u siječnju. Maksimum padalina je u rujnu, a minimum u veljači (Bočić i dr., 2016).

3. PROSTOR KORDUNA U RAZDOBLJU OSMANSKIH OSVAJANJA I VOJNE KRAJINE

Prijelomna povijesna zbivanja na Kordunu događaju se u vrijeme vrhunca moći Osmanskog Carstva u razdoblju prijelaza iz srednjeg u rani novi vijek. Prodor osmanske vojne sile na prostor Korduna, kao i u ostale dijelove Hrvatske, donio je goleme i uglavnom negativne promjene te potaknuo niz procesa koji će biti tema ovoga poglavlja.

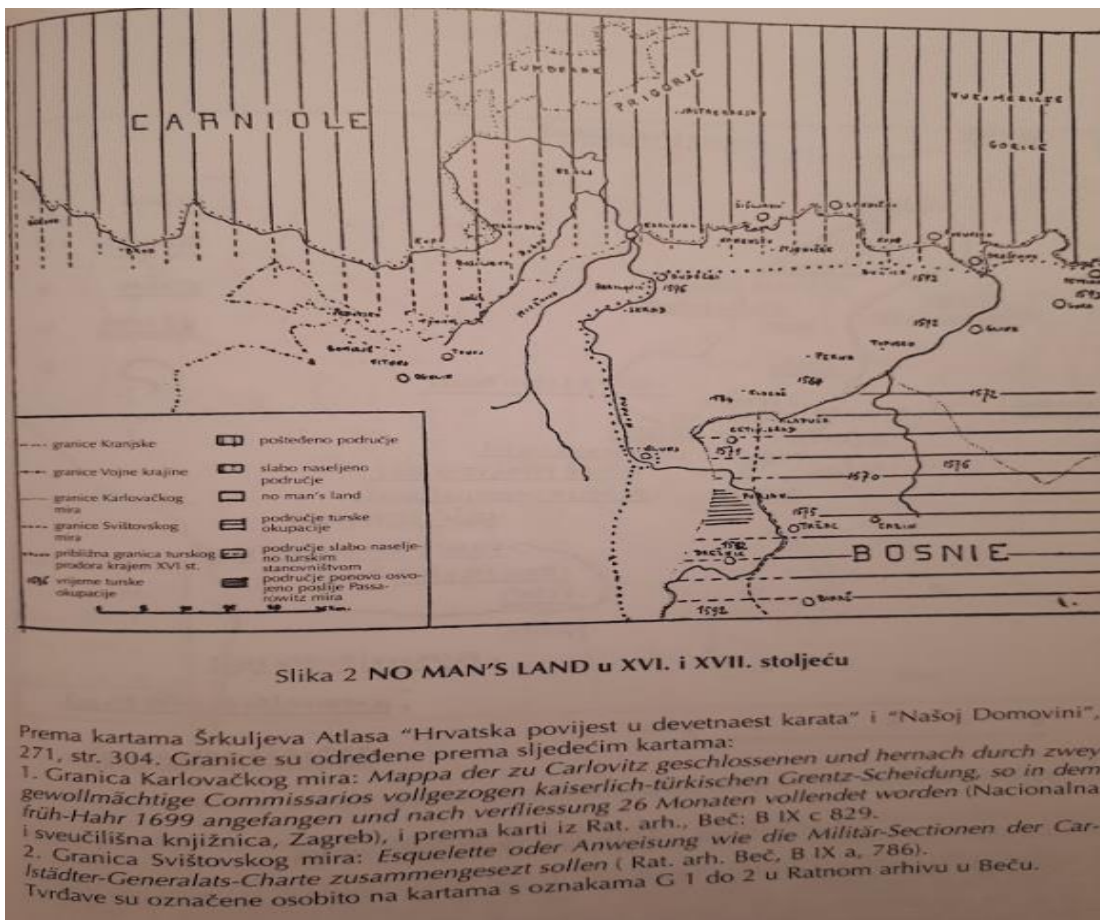
3.1. Doba najveće osmanske opasnosti

Početak razvoja naseljenosti na Kordunu seže još u prapovijest i nastavlja se te održava kontinuitet preko razdoblja rimske vlasti i srednjeg vijeka. U srednjem vijeku na ovome prostoru postoji izuzetno velik broj gradova i utvrda. Kordun je u tom razdoblju bio granično područje između triju srednjovjekovnih hrvatskih župa (Gorička, Drežnička i Modruška) te triju biskupija (Zagrebačka, Modruška i Kninska). Usto, i prisutnost slobodnih plemićkih općina i moćnih feudalaca također dokazuju da granični položaj Korduna nije u tom razdoblju bio izraz marginalnosti, nego povezanosti (Roksandić, 1991). U kasnom srednjem vijeku hrvatske je zemlje, kao i ostatak Europe zahvatila kriza feudalnog sustava. Ona se ogledala u slabljenju središnje vlasti u europskim državama prouzrokovanoj jačanjem feudalaca.

Takva je situacija pogodovala političkoj rascjepkanosti koja je donosila česte sukobe i nestabilnost te jačala feudalnu anarhiju. U tom razdoblju s istoka na europski kontinent prodira nova snažna vojna sila - Osmansko Carstvo. Nesložne i razjedinjene europske vojske teško su se mogle suprotstaviti ovoj novoj moćnoj i organiziranoj sili. Munjevit ekspanzija Osmanskog Carstva može se, uz spomenute slabosti europskih zemalja, objasniti i činjenicom da su tada Osmanlije bile u političkom, vojnom i društvenom pogledu naprednije u odnosu na europske države. Elementi nadmoći Osmanskog Carstva bili su: snažna centralna vlast i zakoni koji su pružali zaštitu svakom pojedincu, uređen i efikasan porezni sustav te vjerska tolerancija. Uz spomenute, važan segment bila je i organiziranost vojske. Osmanlije su koristile takozvanu strategiju *akina*. Ona se temeljila na koncentraciji vojnih snaga (akindžija) u pograničnim područjima iz kojih bi vrlo često odlazili u pljačkaške pohode na teritorij susjedne države. Feudalci nisu mogli pružiti zaštitu pograničnom stanovništvu koje bi se tim napadima

iscrpljivalo i bilo prisiljeno na iseljavanje. Nakon populacijskog pražnjenja, ta bi područja Osmansko Carstvo lako pripojilo (Glamuzina i Fuerst-Bjeliš, 2015). Takvim su upadima prostoru Korduna Osmanlije počele prijetiti već početkom 15. stoljeća, a padom Bosne 1463. godine intenzitet prodora osmanske vojske se pojačao. Osmanlije su upadale na Kordun zbog toga što se nalazio na putevima prema zapadu. Nakon poraza hrvatske vojske na Krbavskome polju 1493. godine, pa sve do posljednjih desetljeća 16. stoljeća, Osmanlije su uništavale i pustošile kordunske utvrde i gradove te odvodili ljude. Stanovništvo je bilo prisiljeno na bijeg u sigurnije krajeve.

Povijesne karte i izvori upućuju na to da je na Kordunu napučenost bila do 15. stoljeća prije prodora osmanskih osvajača bila ustaljena te bi se vjerojatno razvijala i do danas uz neznatne promjene. Međutim, najezda Osmanlija potpuno je izmijenila tijekom razvoja i narušila demografsku i etničku sliku Korduna. Koliki su bili razmjeri i intenzitet osmanskih prodora i osvajanja najbolje govore dokumenti iz toga razdoblja. Vrlo se često u njima za prostor Korduna, kao i za okolna područja kojima je prolazila osvajačka osmanska vojska, koriste nazivi *desertum* ili *pusta zemlja* (Blanc, 2003). Na sl. 2 može se vidjeti da je veći dio Korduna bio potpuno opustošen. Spomenuta su zbivanja potpuno izmijenila postojeći humanizirani pejzaž. Kako bi se objasnili čimbenici koji su uvjetovali današnji pejzaž, nije potrebno ići u daleka vremena. Ova burna epoha 15. i 16. stoljeća potpuno mijenja smjer razvoja na prostoru Korduna i zato se nije potrebno baviti događajima i procesima iz prijašnjih razdoblja kako bismo objasnili današnje stanje. Zbog toga se u ovome historijsko-geografskom pregledu kreće od toga razdoblja kada se kultivirani pejzaž počinje formirati i razvijati do današnjeg vremena.

Sl. 2. Opustošena područja Hrvatske u 16. i 17. stoljeću

Izvor: Blanc, 2003.

Budući da je u ovome burnom razdoblju stoljetnog ratovanja s Osmanlijama postupno postajalo sve jasnije da postojeća organizacija obrambenog sustava nije efikasna i da je nužno poduzeti mjere za njegovim poboljšanjem, vladari na granici s Osmanlijama desetljećima su se borili s financijskim održanjem obrane. Europske zemlje, kao i staleži Svetog Rimskog Carstva bili su u prvim desetljećima opterećeni internim sukobima. Zbog toga u početku nisu bili zainteresirani za ulaganje u obranu protiv Osmanlija. Ipak, postupno je postajalo jasno da će, ukoliko se ne ustroji kvalitetan sistem protuosmanske obrane i ne zaustavi prodor Osmanlija prema sjeveru i zapadu, doći do ozbiljne prijetnje za ostatak europskih zemalja. Tako je u drugoj polovici 16. stoljeća došlo do ozbiljnijih pregovora o poboljšanju uređenja i organizacije obrane granice. Nakon niza sabora i savjetovanja u austrijskim zemljama došlo je do uključivanja austrijskih staleža u financijsku potporu izgradnje krajiškog

obrambenog sustava. Hrvatski i slavonski staleži su u početku zazivali austrijski angažman u obrani, ponajprije u financijskom smislu. Ipak, način na koji je organiziran obrambeni sustav nije ih mogao zadovoljiti (Štefanec, 2011).

3.2. Obilježja prostora Korduna u Vojnoj krajini

Vojna krajina bila je militarizirana sigurnosna zona u sastavu Habsburške Monarhije prema Osmanskome Carstvu. Činila je jedinstven obrambeni sustav koji je postojao stoljećima. Protezala se na 1750 km dugačkome prostoru od Jadrana do Karpata. Hrvatsko-slavonska vojna krajina bila je njezin najzapadniji i najstariji sastavni dio. Nastala je u 16. stoljeću i postojala do konačnoga razvojačenja 1873. i ukinuća 1881. godine (enciklopedija.hr, 2018). Kordunski prostor u čitavom je razdoblju postojanja Vojne krajine bio njezin sastavni dio.

U ovome će se poglavlju analizirati obilježja Korduna u tome razdoblju i posljedice dugotrajne militarizacije koje su odredile daljnji razvitak regije. U stoljetnome razdoblju svoga postojanja Vojna krajina prošla je kroz nekoliko faza razvoja. U 16. stoljeću predstavljala je pogranični obrambeni sustav ili pojas obrane protiv Osmanlija. Oslanjala se na utvrde i plaćeničku vojsku koja je u njima boravila. U toj početnoj fazi nije postojala unutrašnja granica prema matičnoj zemlji i nije postojao specifičan organizacijski ustroj koji bi se po svojim obilježjima razlikovao od postojećeg ustroja u ostatku zemlje. Formiranje Vojne krajine nije provedeno planski, krajiška se organizacija razvijala prema trenutnoj situaciji i potrebama. Većinu su utvrđenih gradova u početku branili samostalno njihovi gospodari. Međutim, u drugoj polovici 16. stoljeća plemići su već bili ekonomski iscrpljeni ratovanjem i osmanskim provalama. Sve su češće emigrirali na sjever i zapad u sigurnije krajeve i prepuštali kralju brigu za pogranične gradove. Godine 1578. održan je u Brucku na Muri sabor zemalja Unutarnje Austrije na kojem je odlučeno da će brigu za financiranje Hrvatske krajine preuzeti kranjski i koruški staleži.

Hrvatska krajina bila je najzapadniji dio Vojne krajine i tada se sastojala od četiriju kapetanija: Senjske, Bihačke, Ogulinske i Hrastovičke. Prostor Korduna bio je u sastavu dijelom Bihačke, a dijelom Ogulinske kapetanije. Na spomenutom saboru odlučeno je da se ukine Ogulinska kapetanija, te da se središte kapetanije prenese u Slunj. Međutim, do kraja 16.

stoljeća nastavili su se ratovi s Osmanlijama i zacrtani sustav kapetanija nije mogao funkcionirati zbog čestih promjena granica. Nakon završetka *Dugog turskog rata*, mirom u Žitvi 1606. godine odlučeno je da linija razgraničenja Habsburške Monarhije i Osmanskog Carstva ide ovako: od naselja Kirin prema Gornjem Sjeničaju na rijeku Koranu, a zatim Koranom do Slunja i dalje na Rakovicu i Plitvička jezera (Škiljan, 2007). Spomenuta linija razgraničenja u tome trenutku nije bila prava granica zbog toga što su i dalje ključnu ulogu imale osamljene utvrde koje su bile okružene opustošenim područjem. Međutim, završetak intenzivnih ratnih sukoba pokrenuo je značajno preseljavanje stanovništva iz osmanskog u vojnokrajiško područje. Na taj način se opustošeno područje postupno počelo naseljavati, a to je doseljavanje stanovništva u kombinaciji s preuzimanjem dominantnog položaja unutrašnjoaustrijskih staleža u upravi Vojnom krajinom činilo preduvjet transformacije vojnih komandi u opće upravne jedinice s jurisdikcijom nad stanovništvom na određenom teritoriju (Moačanin, 1991). Završetkom osmanske teritorijalne ekspanzije krajem 16. stoljeća stvoreni su uvjeti za naseljavanje opustošenih područja.

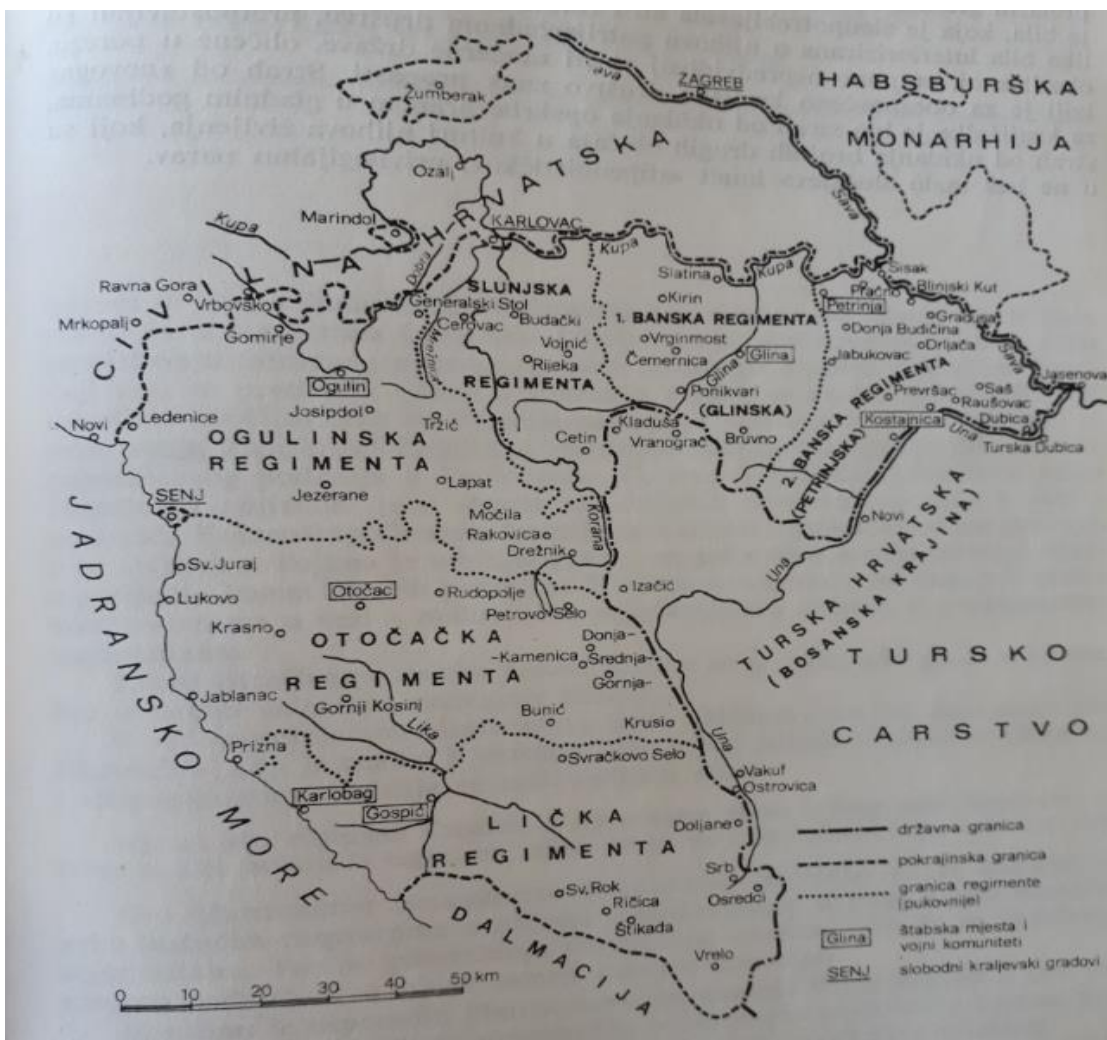
Glavno obilježje seoba na Kordunu u 16. stoljeću bilo je kratkotrajno naseljavanje ratnih bjeGUNACA, najčešće iz Bosne i Like, koji su ostali bez kuća i posjeda. To se stanovništvo doseljavalo što je moguće bliže matičnoj zemlji. Tako su njihova prvotna odredišta bila doline Korane, Gline ili krška polja. Dolazili su u malim skupinama i najčešće su nakon određenog razdoblja napuštali te prostore i odlazili na zapad i sjever zbog još uvijek postojeće velike opasnosti od progona neprijatelja. Zbog toga je naseljavanje u tom razdoblju još uvijek bilo manjih razmjera te nije imalo većeg značaja. U prvim desetljećima 17. stoljeća započinje kretanje stanovništva golemih razmjera koje će se nastaviti naredna dva stoljeća. Obuhvatilo je gotovo cijeli jugoistok Europe. Bečko Dvorsko ratno vijeće je uz upravljanje vojnim operacijama preuzelo i kontrolu nad naseljavanjem pograničnih područja. Budući da je postojala velika potreba za ljudstvom, tj. vojnicima koji će braniti granicu, krajiška je vojna uprava novopridošlom stanovništvu postupno nametala obvezu služenja vojske. Ti su doseljenici, pretežno seljaci i pastiri, u zamjenu za služenje vojske dobivali zemlju. Iz tog je razloga snažilo doseljavanje iz susjednih osmanskih zemalja. Povoljnu okolnost za jačanje imigracije u vojnokrajiško područje predstavljalo je i jačanje nasilja nad kršćanima u Bosni koje se poklapalo s početkom dekadencije dotad besprijekornog osmanskog društveno-političkog sustava krajem 16. stoljeća. Kao važan povoljan čimbenik za snaženje procesa

doseljavanja i nastanjivanja krajiškoga područja bilo je i potpisivanje mirovnih ugovora između Habsburške Monarhije i Osmanskog Carstva tijekom u 17. i 18. stoljeću. Osim doseljenika iz susjednih osmanskih područja, na Kordun i ostali prostor Hrvatske krajine počelo se u sve većoj mjeri doseljavati i stanovništvo iz dijelova srednjeg, pa čak i južnog Balkana.

To je prouzrokovalo znatne promjene u etničkom sastavu stanovništva toga prostora. Potrebno je naglasiti i kako se najvažniji i najveći valovi doseljavanja stanovništva nisu odvijali na pojedinim dijelovima Korduna i okolnih regija Vojne krajine istovremeno, nego u različitim razdobljima. Tako su dijelovi između Dobre i Mrežnice ponovno kolonizirani sredinom 17. stoljeća, dok su zaravni uz Koranu naseljene krajem istoga stoljeća. U tome je razdoblju nastao i značajan broj današnjih naselja. Petrova gora i Poglinje naseljeni su još kasnije, uglavnom u razdoblju od potpisivanja Karlovačkog mira 1699. godine do 1750. kada nastaje većina danas poznatih naselja istočno od Karlovca (Blanc, 2003). Budući da su područja stečena u ratovima protiv Osmanlija u 17. i 18. stoljeću bila gotovo pusta, a plemićke loze koje su ih kontrolirale prije osmanskih osvajanja većinom izumrle ili izbjegle, naseljavanje nije bilo provođeno organizirano i planski. To se najbolje očituje u obliku novonastalih naselja koja su uglavnom bila raštrkana i nepravilnoga oblika. Primjeri za to su: Hrvatski Blagaj, selo koje je i danas dugo oko pet kilometara, zatim Furjan, Taborište, Cvijanović-Brdo, ali i velik broj ostalih kordunskih naselja (Škiljan, 2007). Situacija u prvoj polovici 18. stoljeća bila je poprilično kaotična i zbog animoziteta između dviju društvenih struktura. Slobodni pastiri bez zemlje pod zaštitom austrijskih vojnih vlasti bili su suprotstavljeni sjedilačkim zemljoradnicima štićenim od strane hrvatskog plemstva, iscrpljenog stoljetnim sukobima. Također, iako su naseljenici bili u određenoj mjeri pravno zaštićeni, ipak su nerijetko bili izloženi izrabljivanju od strane pojedinih kapetana.

Godine 1746. provedena je reforma krajiškog sustava koja je poprilično učinkovito riješila spomenute probleme. Tom je reformom Hrvatska krajina podijeljena na regimente te je ujednačen pravni status vojnokrajiškog stanovništva i sa stajališta prava i sa stajališta obaveza (Roksandić, 1991). Prava uživanja zemljišnog posjeda povezana su sa obavezom vojnokrajiške službe i na taj je način stvoren specifičan zatvoreni sustav kojim se krajiški prostor razlikovao od civilnog dijela Hrvatske. Rasformirane su prijašnje kapetanije i stvorene regimente. Kapetanije Turanj, Barilović i Žumberak-Slunj postale su dio Slunjske regimente. Od

kapetanija Ogulin, Tounj i Tržić nastala je Slunjska regimenta. Područje okolice Slunja pripalo je većim dijelom Slunjskoj, a manjim Ogulinskoj regimenti. Nakon Austro-turskog rata 1787. - 1791. sklopljen je 1791. godine mir u Svištovu. Njime su Kordunu pripala još neka područja uz granicu s Bosnom. Područja koja su tada stečena nazvana su „novoselijama“, a taj se naziv zadržao sve do danas. Spomenuti je ratni sukob izazvao masovni egzodus bosanskih seljaka prema Vojnoj krajini. Tisuće bjegunaca naselile su ogulinski, slunjski, glinski i petrinjski kotar (Blanc, 2003). Pogranična područja stečena svištovskim mirom podijeljena su na Drežnički i Cetinski kotar. Drežnički je pripao Ogulinskoj, a cetinski Slunjskoj regimenti (sl. 3).

Sl. 3. Hrvatska i Banska krajina nakon mira u Svištovu 1791. godine

Izvor: Roksandić, 1988.

Zbog masovnog naseljavanja javio se problem prenaseljenosti. Sklopljeni mir nije donio potpuni prestanak sukoba. Osmanlije su ponekad prelazile granicu i odlazile u pljačkaške pohode. Zbog toga su vojne vlasti bile prisiljene učvrstiti granicu. U ta su područja počeli slati iskusne vojne jedinice i graditi međusobno jednako udaljene male utvrde na stupovima, s čardacima. Tako je upravo ta zona dobila ime Kordun (od francuske riječi *cordon*, zaštitni kordon, straža, ali i zdravstveni kordon, carinski kordon) (Blanc, 2003). Mirom u Schönbrunnu 1809. godine car Franjo I. ustupio je Napoleonu dio Hrvatske s desne strane rijeke Save do ušća Une kod Jasenovca. Tako je i Kordun potpao pod francusku vlast, koja je potrajala do 1813. godine. Napoleon je u cijelosti zadržao vojnokrajiško uređenje. Posljedica kratkotrajne francuske uprave bila je rasulo krajiškog društva i krajiške vojne sile pogrešno upotrijebljene u Ilirskim pokrajinama i upropaštene sudjelovanjem u vojnom pohodu na Rusiju 1812. godine. Razdoblje francuske vlasti poklapa se za začecima buđenja nacionalne svijesti i hrvatskog narodnog preporoda. Francuska je vlast načinom korištenja krajiškog sustava značajno utjecala na samoosvješćivanje prekosavskog krajiškog stanovništva s društvenog i nacionalnog aspekta (Španiček, 1990).

Tijekom prve polovice 19. stoljeća jačale su težnje za priključenjem hrvatsko-slavonske Vojne krajine Banskoj Hrvatskoj, međutim svi su ti pokušaji bili uzaludni. Godine 1871. došlo je na Kordunu do znamenite Rakovičke bune pod vodstvom Eugena Kvaternika. Glavni cilj te bune bio je ubrzanje ujedinjenja Vojne krajine s Bansom Hrvatskom. Buna je ubrzo ugušena od strane vlasti. Devetnaesto je stoljeće razdoblje početka duboke socijalno-ekonomske krize na Kordunu, kao i u ostatku Vojne krajine. Ona je uzrokovana nizom faktora, uglavnom međusobno povezanih. Zbog visoke stope nataliteta javlja se problem prenaseljenosti. Obilježje starog poretka bio je život u zadrugama, a najveći broj ljudi koji je živio u takvom obliku zajednice bio je upravo u Vojnoj krajini. Zbog porasta broja stanovnika te se zadruge počinju dijeliti. Diobe zadruga uzrokovale su probleme prijenosa vlasništva i podjele dobara, što je dovelo do društvene krize. Godine 1873. Vojna krajina je razvojačena, a 1881. potpuno ukinuta i sjedinjena s maticom zemljom. Time je došlo i do promjene u teritorijalnoj podjeli. Prostor Korduna potpao je dijelovima u tri županije: Zagrebačku, Ličko-krbavsku i Modruško-riječku (Roksandić, 1991).

Razdoblje druge polovice 19. stoljeća s važnim događajima ukidanja feudalnih odnosa te ukidanja Vojne krajine i prelaska na civilnu upravu predstavlja važnu razvojnu prekretnicu. Prelazak na civilnu upravu u uvjetima gospodarske zaostalosti i nemogućnosti „hvatanja koraka“ s modernizacijskim procesima predstavljao je svojevrstan šok za stanovništvo Korduna. Dodatni negativni čimbenici za razvoj Korduna bili su nepovoljna prirodna osnova, prometna izoliranost i nepostojanje snažnijeg središnjeg urbanog naselja uz izostanak uvjeta za razvoj takvoga centra. U takvim okolnostima nije se moglo zaustaviti snažne emigracijske valove iz kordunskog prostora. Dvadeseto stoljeće donosi nastavak negativnih demografskih i gospodarskih trendova, o čemu će biti više riječi u sljedećim poglavljima.

4. KORDUN U DRUGOME SVJETSKOM RATU I PORAĆU

Početak 20. stoljeća na Kordunu obilježen je nastavkom negativnih procesa koji su započeli u prethodnom stoljeću. Nakon raspada zadruga i prelaska na civilnu upravu postojali su određeni povoljni preduvjeti za razvoj prostora, primjerice brojnost radne snage. Za razvoj industrije neophodan je bio razvoj prometne infrastrukture koja bi potaknula ulaganja i na taj način omogućila gospodarsko jačanje. Međutim, nije došlo do razvoja prometne mreže što je negativno djelovalo na priljev kapitala i zbog toga na Kordunu nije moglo doći do snažnijeg industrijskog razvoja.

Demografske karakteristike prostora u prvim desetljećima dvadesetoga stoljeća bile su snažna emigracija, ali i golem prirodni prirast. Godine 1931. prostor je dosegnuo maksimum broja stanovnika. Tada je na Kordunu živjelo nešto manje od 65 000 stanovnika. Početkom 40-tih godina prošloga stoljeća započinje Drugi svjetski rat koji je za Kordun imao tragične posljedice.

Godine 1941. uspostavljena je Nezavisna Država Hrvatska koja je administrativno bila podijeljena na 22 velike župe. Sjeverni dijelovi Korduna bili su u sastavu Velike župe Pokupje, dok su južni potpali u sastav Velike župe Modruš. Intenzivne borbe i dugotrajnost sukoba na prostoru cijele nekadašnje Jugoslavije prouzrokovale su goleme izravne i neizravne ljudske gubitke i materijalna razaranja. Kordun spada u dijelove koji su najteže pogođeni ratom.

Nezavisna Država Hrvatska uvela je rasne zakone kojima je odredila politiku prema Romima, Židovima i Srbima. Spomenute su manjine bile izložene raznim oblicima progona, diskriminacije i nasilja (Geiger, 2011). Na Kordunu je stoljećima živjelo etnički izmiješano stanovništvo, hrvatsko i srpsko. Ubrzo je na Kordunu došlo do pobuna i oružanih ustanaka protiv nove vlasti. Kordun i Banovina područja su na kojima su vođene intenzivne borbe koje su imale razoran učinak. U takvim okolnostima stradao je velik broj civilnog stanovništva. Ponovno je kao i u 16. stoljeću tijekom osmanskih osvajanja, iako ne u tolikim razmjerima, došlo do stvaranja potpuno opustošenih krajeva. Mnogobrojna manja naselja koja su prije rata brojala nekoliko desetaka stanovnika potpuno su opustošena ili bi u njima ostala samo jedna obitelj staraca. Od Drežnika do Vojnića malo je sela koja nisu izgubila barem polovinu svojih stanovnika (Blanc, 2003). Tablica (tab. 1) prikazuje gubitke civilnog stanovništva po okruzima

NR Hrvatske i počinitelju u Drugome svjetskom ratu prema podacima Zemaljske komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača u Drugome svjetskom ratu.

Tab. 1. Stvarni gubici civilnog stanovništva Hrvatske u Drugom svjetskom ratu po okruzima i utvrđenom počinitelju prema podacima zemaljske komisije za ratne zločine NR Hrvatske, 1945. godine

Stvarni gubici po okruzima	Broj žrtava	Utvrđeni počinitelji zločina	Broj zločina
Kordun	19 528	Ustaše	68 410
Banija	16 916	Nijemci	29 046
Daruvar	14 763	Talijani	8 101
Nova Gradiška	14 703	Četnici	1 729
Lika	13 144	Nijemci i Talijani	1 247
Bjelovar	8 198	Ljotićevci	185
Slavonski Brod	5 811	Bijela garda	108
Istra	5 664	Mađari	71
Gorski kotar	5 098	Čerkezi	61
Osijek	4 588	Bugari	15
Zagreb, okrug	3 870	Domobrani	15
Srednja Dalmacija/Split	3 697	Gestapovci	8
Varaždin	3 305	Albanci	4
Zagreb, grad	3 291	Rupnikovci	2
Šibenik	2 975		
Hrvatsko primorje	2 745		
Dubrovnik	1 427		
Zadar	1 355		
Biokovo/Neretva	1 020		
Ukupno	132 098	Ukupno	109 002

Izvor: Geiger, 2011.

Važno je naglasiti kako je prilikom istraživanja ljudskih žrtava u ovome ratu dolazilo različitih procjena i izračuna. Često je u historiografskim i demografskim istraživanjima ljudskih ratnih gubitaka, naročito za vrijeme postojanja socijalističke Jugoslavije, dolazilo do uvećavanja, umanjivanja ili prešućivanja broja žrtava. To je ponajprije posljedica neprofesionalnog i subjektivnog pristupa istraživanju iz osobnih nacionalnih, političkih i ideoloških razloga. Međutim, ovi su podaci relevantni za ovaj rad jer prikazuju brožčani odnos gubitaka prema pojedinim regijama. Kordun je, prema ovim podacima, prostorna jedinica s najviše civilnih žrtava. Ukupno je 19 528 ljudi izgubilo život, dok je na prostoru Hrvatske ukupno smrtno stradalo 132 098 civila. Prema tome udio stradalih kordunskih civila čini čak 14,8 % od ukupnog broja civilnih žrtava na području Hrvatske. Na tab. 2 prikazano je kretanje broja stanovništva prema općinama i upravnim gradovima Korduna 1931. - 1948. godine.

Tab. 2. Kretanje broja stanovnika kordunskih općina 1931. - 1948. godine

Upravni grad/općina	1931.	1948.	Indeks promjene 1948./1931.	Tip općeg kretanja stanovništva (1931. - 1948)
Općina Cetingrad	10 040	8 137	81.05	I4
Općina Krnjak	6 339	5 250	82.82	I4
Općina Rakovica	13182	7 279	55.22	I4
Upravni grad Slunj	21 256	17 004	80.00	I4
Općina Vojnić	13 563	9 947	73.34	I4

Izvor: Turk, 2007.

Sve kordunske općine (Cetingrad, Krnjak, Rakovica i Vojnić) te upravni grad Slunj u tome su međupopisnom razdoblju obilježene najnepovoljnijim tipom kretanja stanovništva (I4 - izumiranje). Uzrok tomu je, osim ratnih stradanja, poslijeratno iseljavanje s prostora Korduna. U poraću Drugoga svjetskog rata došlo je do masovnog preseljavanja stanovništva s područja siromašnih prenaseljenih dijelova Hrvatske u plodne ravničarske krajeve istočne Hrvatske i

Vojvodine. Vlada Demokratske Federativne Republike Jugoslavije donijela je u kolovozu 1945. godine *Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji* kojim je provedena najopsežnija suvremena kolonizacija na čitavom prostoru bivše Jugoslavije (Turk, 2007). Na taj je način u prostorima useljavanja došlo do povećanja broja i pomlađivanja stanovništva, dok je u iseljeničkim prostorima taj proces doveo do starenja i znatnog pada broja stanovnika.

Proces agrarne reforme i kolonizacije započeo je 1945., a potpuno je dovršen 1948. godine. Najintenzivnija su preseljenja bila tijekom 1945. i 1946. godine. Nakon Like, Kordun je regija iz koje je iselilo najviše stanovnika. U prve dvije godine kolonizacije s prostora Korduna iselilo je oko 8000 stanovnika. Moglo bi se naslutiti da su demografski gubici ovoga prostora u ratu i poratnim godinama pridonijeli rasterećenju ovoga prostora od viška stanovnika i da je time na neki način riješen problem prenaseljenosti. Međutim, mora se uzeti u obzir da je problem prenaseljenosti kompleksan i nije samo demografske prirode. U obzir se mora uzeti i struktura i raspodjela vlasništva. Zbivanja u ratnim i poratnim godinama prouzročila su smanjenje stočnog fonda, broja kuća, gospodarskih zgrada, poljoprivrednih strojeva, dok su polja ponovno zarasla u travu i šikaru (Blanc, 2003).

5. DOMOVINSKI RAT NA PROSTORU KORDUNA

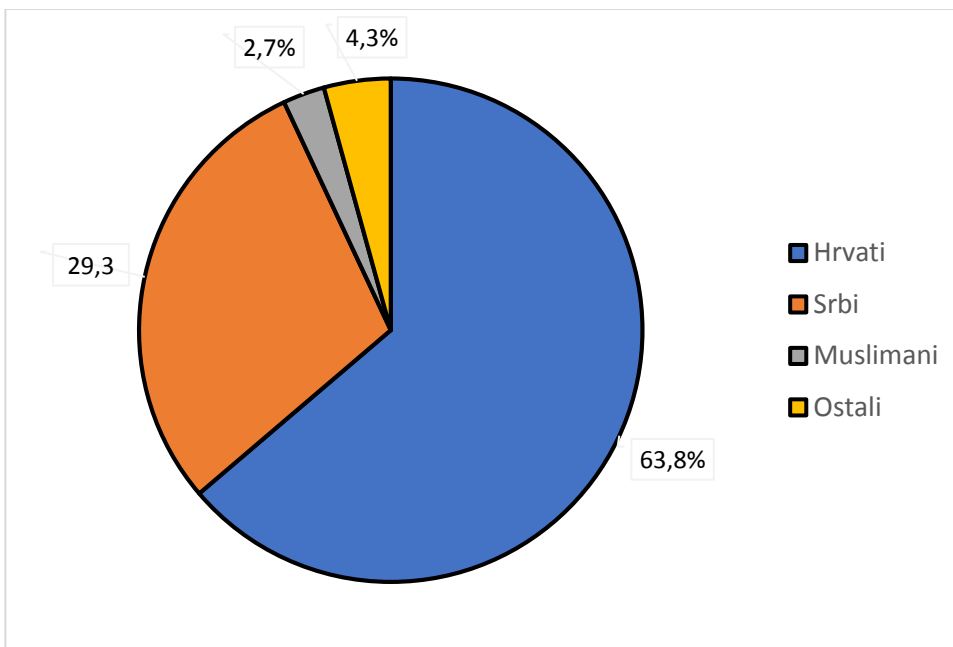
U drugoj polovici 20. stoljeća u Hrvatskoj se u sastavu socijalističke Jugoslavije odvijao složen proces industrijalizacije koji je potaknuo snažno socijalno prestrukturiranje stanovništva i socijalno-ekonomsku transformaciju. Proces industrijalizacije proveden je planski pod snažnom kontrolom državnih vlasti. Industrijalizacija i tercijarizacija potaknuli su masovno napuštanje poljoprivrede kao izvora egzistencije (Pejnović, 2009). Spomenuti su se procesi odvijali u pojedinim dijelovima Hrvatske različitim intenzitetom i dinamikom, što je ovisilo o različitim povijesnim i geografskim značajkama određenih prostornih jedinica. Kordun je u procesima deagrarizacije i urbanizacije zaostajao za susjednim regijama i ostatkom države. Razlozi takvoga zaostajanja u razvoju posljedica su nekoliko različitih negativnih faktora. Nepostojanje snažnijeg vlastitog centralnog naselja, krška prirodna osnova, periferan položaj i zakašnjela modernizacija uzorkovana stoljetnim razvojem u okviru Vojne krajine predstavljali su snažnu „kočnicu“ u razvoju Korduna. U spomenutom razdoblju i demografski su trendovi negativni, na Kordunu je 1991. godine živjelo 31 808 manje stanovnika u odnosu na 1953. godinu. Zbog svih navedenih razloga, Domovinski rat je ostavio mnogostruko snažnije posljedice na ovaj prostor i doveo u pitanje mogućnost revitalizacije.

5.1 Političko-strateška pozadina i ključna zbivanja u Domovinskom ratu na Kordunu

U razdoblju 1980-ih godina sve su izraženije postajale razlike između pojedinih republika unutar Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije. Hrvatski i Sloveniju zahvatio je proces demokratizacije i jačale su težnje preustrojem Jugoslavije u konfederalnu državu. S druge strane, srpski nacionalisti protivili su se takvim tendencijama. Krajem 80-ih godina srbijansko političko vodstvo na čelu sa Slobodanom Miloševićem postupno je stvaralo uvjete za dominaciju Srbije unutar SFRJ. Smijenjeno je političko vodstvo u SR Crnoj Gori i autonomnim pokrajinama Kosovu i Vojvodini gdje su na vlast dovedeni kadrovi koji su se priklonili srbijanskoj politici. Srpski su nacionalisti izradili dokument pod nazivom „Memorandum SANU“ kojim su izrazili vlastito nezadovoljstvo stanjem u državi. Započeta je obnova velikosrpskog projekta nastalog u 19. stoljeću kojim je predviđeno stvaranje srpske države kojoj bi zapadna granica bila duboko unutar hrvatskog teritorija, do linije Virovitica-

Pakrac-Karlovac-Ogulin-Karlobag. Usprkos protivljenju centralnih vlasti, demokratska nastojanja u Hrvatskoj nisu zaustavljena i u travnju i svibnju 1990. godine održani su prvi višestranački izbori. Na njima je izabrana nova demokratska vlast pod vodstvom dr. Franje Tuđmana i Hrvatske Demokratske Zajednice. Nakon izbora dolazi do jačanja napetosti i povećanja srpskog nezadovoljstva koje u ljeto 1990. godine prerasta u otvorenu srpsku oružanu pobunu u Hrvatskoj koja je bila podržana i potpomognuta od strane vladajućih srpskih političara i Jugoslavenske narodne armije (Nazor, 2008).

Srbijanski su političari vojnu intervenciju u Hrvatskoj pred međunarodnom zajednicom i svjetskom javnosti pokušavali opravdavati neargumentiranim tezama o zaštiti ugroženih Srba u Hrvatskoj. Međutim, niz činjenica ukazivao je stvarne motive agresije, a to su primarno imperijalističke težnje s ciljem širenja srpskog teritorija na zapad. Primjerice, više od polovice okupiranih naselja na prostoru Hrvatske nalazilo se na prostoru Korduna, Banovine i Like. Čak 137 naselja imalo je na tom području hrvatsku etničku većinu. U bivšoj općini Slunj 25 naselja imalo je hrvatsku, a 25 srpsku većinu. Srbi su pod svaku cijenu željeli učvrstiti se na rijeci Kupi, iako je prostor južno od rijeke Kupe bio kontinuirano naseljen Hrvatima koji su u 44 naselja činili više od 90 % stanovništva. Bivša općina Slunj imala je većinsko hrvatsko stanovništvo, Hrvati su činili 63,8 % stanovništva, a Srbi su imali udio od 29,3 % u ukupnom broju stanovnika (sl. 4) Unatoč tome, čitavo područje bivše općine Slunj je okupirano. To pokazuje kako u pitanju nisu bili etnički, nego isključivo imperijalistički razlozi (Šterc i Pokos, 1993).

Sl. 4. Narodnosni sastav stanovništva bivše općine Slunj 1991. godine

Izvor podataka: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 1991. godine: stanovništvo prema narodnosti u gradovima/općinama, DZS, Zagreb, www.dzs.hr

Krajem rujna 1990. godine Srbi u Hrvatskoj proglašavaju autonomiju i krajem iste godine postupno počinju osnivati autonomne oblasti na području Republike Hrvatske. U siječnju 1991. godine održan je referendum kojim se više od 30 mjesnih zajednica izdvojilo iz općina Karlovac, Duga Resa i Slunj te ušlo u sastav općine Vojnić koja je tada već bila u sastavu tzv. SAO Krajine. Taj je čin proveden usprkos stavu hrvatskih vlasti koje nisu priznavale spomenuti referendum (Barić, 2005). Kordun je za velikosrpske agresore imao veoma važan geostrateški položaj. Predstavljao je sponu između već okupiranih dijelova Banovine i Slavonije na sjeveroistoku te Like i Dalmacije na jugu. Bitnu ulogu je imala blizina Zagreba te slovenske granice. Udaljenost između granice slobodnog i okupiranog teritorija i granice sa Slovenijom iznosila je u najužem dijelu svega 12 kilometara zračne linije. Otvoreni ratni sukob na području karlovačke regije započinje u srpnju 1991. srpskim napadima na hrvatska naselja. Stvoreno je karlovačko-kordunsko bojište koje je obuhvaćalo prostor bivših općina: Karlovac, Duga Resa, Slunj, Ogulin, Vojnić i Vrginmost.

Krajem ljeta i u jesen 1991. godine započinju žestoke borbe na području Korduna. S obzirom na oblik teritorija Republike Hrvatske, gradovi Zagreb, Karlovac i Sisak činili su

strateški važno područje. Padom bilo kojeg od ta tri grada ozbiljno bi se ugrozila opstojnost Republike Hrvatske. JNA je 5. listopada povela ofenzivu usmjerenu na te gradove čiji je cilj bio presijecanje teritorija Republike Hrvatske. Cilj JNA je bio da taj pothvat bude izveden brzo, prije nego što istekne moratorij na proglašenje hrvatske neovisnosti i samostalnosti koji je istjecao 8. listopada (Stržić, 2007).

Područje slunjske općine koje u tome razdoblju nije bilo okupirano bilo je tada u vrlo teškoj situaciji. Već 15. kolovoza 1991. srpske snage zatvorile su jedini prolaz iz Slunja prema slobodnom dijelu Hrvatske u mjestu Tržić u općini Ogulin. U rujnu je pritisak agresora sve snažniji i mnoga naselja u okolici Slunja su pod snažnim pritiskom izložena učestalim napadima i žestokoj paljbi. U takvoj izrazito teškoj situaciji u tijeku je prva etapa ustrojavanja Hrvatske vojske, čija je karakteristika bila masovno ustrojavanje samostalnih brigada i bataljuna. U uvjetima prometne izoliranosti i otežane komunikacije, ustroj, brojno stanje i oprema takvih formacija u velikoj su mjeri ovisili o snalažljivosti i organiziranosti zapovjednog kadra (Nazor, 2008). U srpnju 1991. formiran je 58. samostalni bataljun Zbora narodne garde Slunj po zapovijedi Ministarstva obrane RH. Zapovjednikom bataljuna imenovan je Vladimir Katić. Glavnu prepreku djelovanju i razvoju bataljuna predstavljao je nedostatak naoružanja. Zapovjednik Katić uspješno je organizirao vrlo težak i riskantan pothvat nabavke oružja za bataljun odlaskom preko okupiranog teritorija u Zagreb. Prikupljeno oružje podijeljeno je pripadnicima djelatne satnije 58. bojne i nenaoružanim braniteljima (Stržić, 2007).

Nakon neprijateljskih napada u listopadu 1991. stanovništvo iz južnog dijela slunjske općine bježi u Slunj tražeći privremenu sigurnost. Intenzivne borbe se nastavljaju tijekom listopada i početkom studenog, a iz okolnih sela sve više izbjeglica dolazi u Slunj što dodatno otežava situaciju za opkoljeni grad. Dana 15. studenog kreće žestoki artiljerijski napad i raketiranje iz zrakoplova na Slunj koji pod snažnim pritiskom idući dan pada u ruke neprijatelja. Uslijedilo je paljenje, rušenje, te pljačkanje privatne i društvene imovine. Do 17. studenog JNA je osvajanjem Slunja i okolice izbila na Koranu, Mrežnicu i Kupu te se nalazila u predgrađu Karlovca. Pritom su Hrvati protjerani s okupiranog prostora. Dana 28. studenog zauzimanjem Cetingrada pada i posljednja linija obrane u slunjskoj općini.

Nekoliko dana prije pada Slunja krenulo je koordinirano izvlačenje najugroženijeg stanovništva, staraca, žena i djece. U tom je razdoblju nekoliko tisuća stanovnika napustilo

Slunj. Nakon pada Slunja većina hrvatskih branitelja povlačila se u smjeru Bosne dvjema rutama koje su se spajale u Komesarcu i nastavljale dalje prema Johovici u Bosni i Hercegovini. Kada su stigli u BiH zatekli su mnoštvo civilnog stanovništva koje je ranije izbjeglo s prostora slunjske općine. Tada na području Cazina i Velike Kladuše nalazilo nekoliko tisuća izbjeglih stanovnika. Vlasti BiH nisu bile u stanju zbrinuti brojno civilno stanovništvo i branitelje te počinju organizirati konvoje prema Hrvatskoj. U to vrijeme pripadnici srpskih tajnih službi kružili su područjem Cazina i Velike Kladuše s namjerom da pokušaju ući u trag hrvatskim vojnim zapovjednicima koje cazinska policija o tome obavještava i sugerira im da se krenu povlačiti prema Zagrebu. Tada su prebačeni u Bihać i putuju preko Banja Luke do Sarajeva, zatim autobusom do Splita, Jadranskom magistralom do Rijeke te preko Gorskog kotara do Zagreba u koji stižu početkom prosinca 1991. godine (Stričić, 2007).

Područje bivše općine Slunj u ratu je izgubilo gotovo polovicu predratnog stanovništva. Imalo je najveći udio prognanog stanovništva u ukupnom broju stanovnika prije rata od svih ostalih općina u Hrvatskoj, što najbolje pokazuje kakve je posljedice rat ostavio na ovome prostoru (tab. 3).

Tab. 3. Hrvatske općine s najviše prognanika u Domovinskom ratu

	Prognano stanovništvo	ukupno stanovništvo 1991.	% prognanog stanovništva
1. Slunj	8 375	18 962	44,2
2. Dрниš	9 031	24 169	37,4
3. Dubrovnik	24 012	71 419	33,6
4. Vukovar	26 259	84 189	31,5
5. Vinkovci	31 014	98 445	31,5
6. Petrinja	11 181	35 565	31,4
7. Beli Manastir	15 310	54 265	28,2
8. Novska	5 535	24 696	22,4
9. Glina	5 051	23 040	21,9
10. Pakrac	5 780	27 589	21,0

Izvor: Repac-Roknić, 1993.

Borbena su djelovanja prekinuta Sarajevskim primirjem koje je stupilo na snagu 3. prosinca 1992 i time je okončana prva faza Domovinskog rata koja je ujedno bila i najteža. Područje Korduna bilo je u cijelosti okupirano i nalazilo se u sastavu tzv. Republike Srpske Krajine čiji je osnutak proglašen 19. prosinca 1991. godine. Sarajevskim sporazumom JNA se obvezala napustiti područje Hrvatske. U ožujku 1992. počele su se u četiri zaštitne UNPA zone razmještati snage UNPROFOR-a koje su tu ostale sve do završnih ratnih operacija, Bljeska i Oluje. Godine 1995. postrojbe Zbornog područja Karlovac počinju pripreme za vojno-redarstvenu operaciju Oluja kojom je oslobođen najveći dio okupiranog hrvatskog teritorija i deblokiran opkoljeni Bihać koji je duže vrijeme bio u opasnosti od srpske okupacije. Operacija Oluja planirana je na karlovačko-kordunskom području za tri do pet dana izvođenja. Vojnu akciju nije bilo ni malo lako izvesti, budući da je na suprotnoj strani bio razmješten 21. kordunaški korpus Srpske vojske Krajine koji je bio dobro pripremljen za predviđeni napad. Provođenje vojne operacije otežala je i činjenica da je srpska vojska masovno zapriječila prostor protupješačkim i protuoklopnim minama. Usprkos tome, hrvatske su snage uspješno izvele operaciju Oluja i do 9. kolovoza oslobodile cijelo okupirano područje Karlovačke županije i probile se na državnu granicu (Nazor, 2008).

5.2 Demografski aspekt utjecaja ratnih zbivanja

Područje Korduna je, kao i mnogi drugi dijelovi Hrvatske, već prije 1991. godine bilo izloženo negativnim demografskim trendovima. Utjecaj ratnih zbivanja imao je snažan destabilizirajući utjecaj na demografska kretanja u vidu velikoga ratnog mortaliteta i prisilnih migracija. Podaci o međupopisnoj promjeni broja stanovnika 1991.-2001. godine ukazuju da je na Kordunu u tome razdoblju došlo do pravog demografskog sloma.

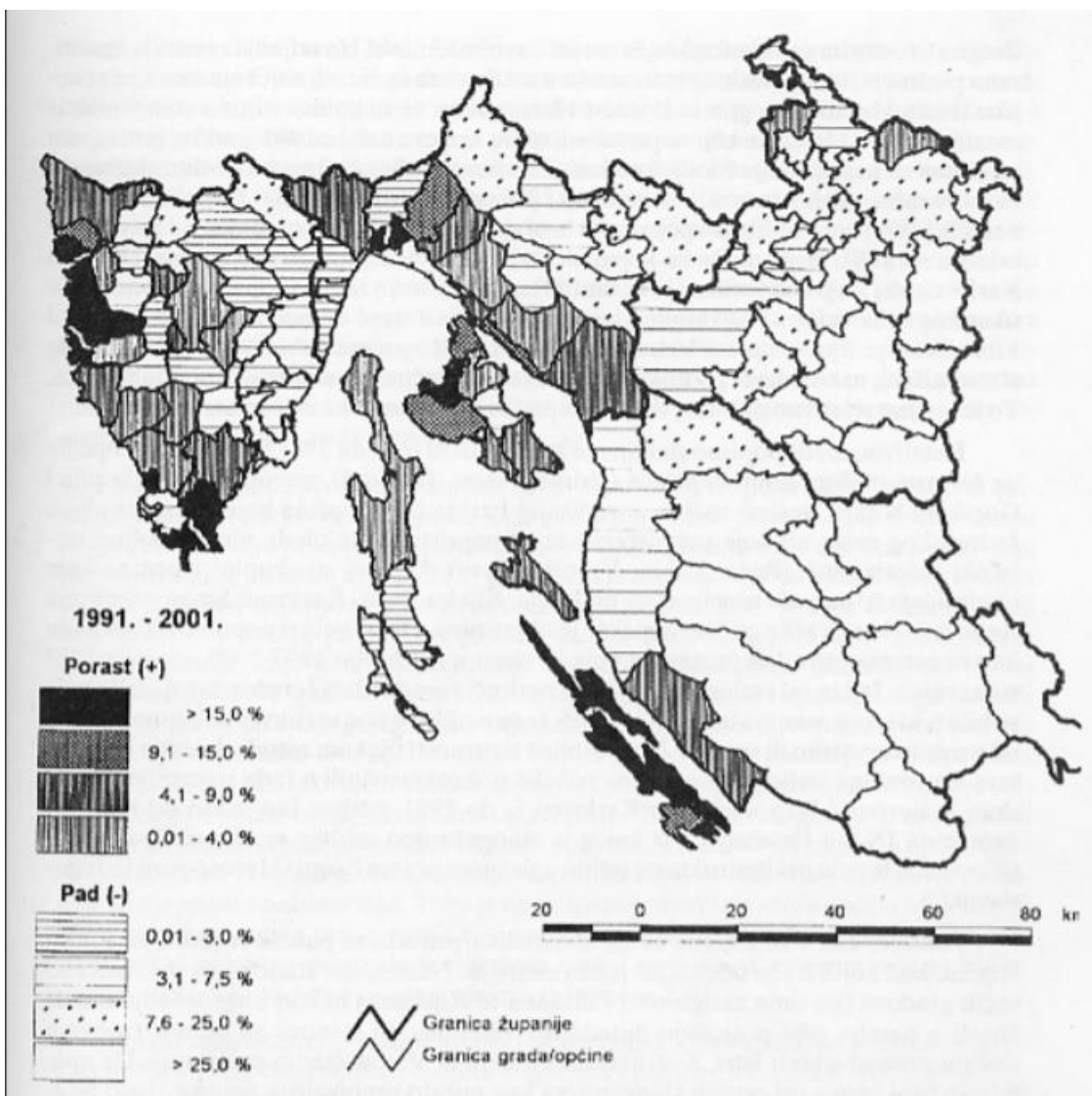
Na Kordunu je 2001. godine živjelo svega 60 % od predratnog broja stanovnika. Općine Krnjak, Vojnić i upravni grad Slunj obilježene su u međupopisnom razdoblju 1991. - 2001. tipom E₄ općeg kretanja stanovništva (izumiranje). Općine Cetingrad i Rakovica karakterizira tip E₃ (izrazita depopulacija) zbog pozitivne vrijednosti prirodne promjene (tab. 4).

Tab. 4. Kretanje broja stanovnika kordunskih jedinica lokalne samouprave 1991. - 2001. godine

Upravni grad/općina	1991.	2001.	Indeks promjene 2001./1991.	Tip općeg kretanja broja stanovnika (1991. - 2001.)
Općina Cetingrad	4758	2746	57,7	E ₃
Općina Krnjak	3204	2164	67,5	E ₄
Općina Rakovica	4108	2623	63,9	E ₃
Upravni grad Slunj	10096	6096	60,4	E ₄
Općina Vojnić	8236	5495	66,7	E ₄

Izvor: Turk, Šimunić i Jovanić, 2015.

Na karti (sl. 5) vidljivo je kako općine koje su u ratu bile okupirane, dijelom ili u cijelosti, bilježe znatno snažniji pad broja stanovnika u odnosu na susjedna neokupirana područja. Kordun je, kao i ostala ratom zahvaćena područja, pretrpio znatne ljudske žrtve. Procijenjeno je da je velikosrpska agresija prouzrokovala 20 091 izravnih žrtava rata. Od toga broja 14 433 (71,8 %) su hrvatski branitelji i civili, 1658 (8,3 %) nestali hrvatski branitelji, a približno 4000 (19,9 %) poginuli ili umrli zbog posljedica rata pripadnici srpske paravojske i civilno stanovništvo na bivšim okupiranim područjima (Živić, 2000).

Sl. 5. Popisna promjena broja stanovnika Sjevernog hrvatskog primorja i Gorske Hrvatske 1991. - 2001. godine

Izvor: Pokos, 2001.

Promotre li se gubici civilnog stanovništva prema regijama Hrvatske (tab. 5), uvjerljivo najviše civilnih žrtava velikosrpske agresije podnijela je Istočna Slavonija – 2587 (62,5 % od ukupnog broja poginulih civila u Hrvatskoj). Na Kordunu je smrtno stradalo 157 civila ili 3,8 % poginulog civilnog stanovništva.

Tab. 5. Poginulo civilno stanovništvo u Hrvatskoj prema regijama 1990. – 1998. godine

Regije	Broj poginulih ili umrlih civila	Udio (%)
Istočna Slavonija	2587	62,5
Zapadna Slavonija	274	6,6
Zadarsko područje	236	5,7
Banovina	167	4,0
Kordun	157	3,8
Podravina i Moslavina	150	3,6
Dubrovnik i južna Dalmacija	125	3,0
Lika	106	2,6
Šibensko područje	99	2,4
Zagreb	59	1,4
Splitsko područje	47	1,1
Baranja	18	0,4
Hrvatsko zagorje i međimurje	9	0,2
Hrvatsko primorje	6	0,1
Istra	1	0,0
Nepoznato	96	2,3
<i>Ukupno</i>	4137	100

Izvor: Živić, 2000

Tablica (tab. 6) prikazuje broj poginulih branitelja po pojedinim općinama i upravnim gradovima Karlovačke županije.

Tab. 6. Udio pojedinih područja Karlovačke županije (upravni gradovi i općine) u ukupnom broju poginulih branitelja na tom području

Upravni grad/općina	Broj poginulih	Udio ukupnog broja poginulih (%)	Broj stanovnika 1991.	Udio u stanovništvu (%)
Barilović	15	2,78	4529	0,33
Bosiljevo	5	0,93	2598	0,19
Cetingrad	26	4,82	4758	0,54
Draganić	3	0,56	3404	0,08
Duga Resa	32	5,94	14088	0,22
Generalski Stol	9	1,67	3833	0,23
Josipdol	17	3,15	4850	0,35
Karlovac	218	40,45	73583	0,29
Lasinja	18	3,34	2821	0,63
Netretić	9	1,67	5437	0,16
Ogulin	63	11,69	16732	0,37
Ozalj	9	1,67	9988	0,09
Rakovica	39	7,24	4108	0,95
Saborsko	20	3,71	1501	1,33
Slunj	43	7,98	10096	0,42
Topusko	2	0,37	1587	0,12
Tounj	11	2,04	1695	0,64
Ukupno	539	100,00		

Izvor: Nazor, 2008.

Kordunske općine Cetingrad i Rakovica te upravni grad Slunj imale su relativno velik broj poginulih branitelja u odnosu na ukupan broj stanovnika usporede li se s ostalim administrativnim jedinicama Karlovačke županije. Iz općine Cetingrad život je izgubilo 26 branitelja, Rakovice 39, dok je sa područja upravnog grada Slunja poginulo 43 hrvatskih branitelja. S obzirom na dobnu strukturu poginulih branitelja na području Karlovačke županije

(tab. 7), broj stradalih u dobi između 20 i 40 godina čini 68,7 % od ukupnog broja poginulih. Toliko visok udio mlađe populacije među poginulima svakako je imao negativan utjecaj na reproduktivnost i radnu aktivnost stanovništva (Nazor, 2008).

Tab. 7. Dobna struktura poginulih branitelja iz Karlovačke županije

Dob poginulih	Broj poginulih	Udio (%)
Mlađi od 20 godina	15	2,78
Od 20 do 30 godina	197	36,55
Od 30 do 39 godina	170	31,54
Od 40 do 49 godina	75	13,91
Od 50 do 59 godina	58	10,76
Od 60 do 69 godina	22	4,09
Više od 69 godina	2	0,37
ukupno	539	100,00

Izvor: Nazor, 2008

Agresija na Hrvatsku ostavila je snažne negativne posljedice na demografski razvoj zemlje. Izravni demografski gubici nepovoljno su djelovali na prirodnu obnovu stanovništva. U ratnim godinama bilježi se znatan pad nataliteta. Na intenzitet depopulacije utjecali su, osim izravnih ljudskih gubitaka, ukupni gubici stanovništva prouzrokovani ratom. Zbog svoje veličine i značenja neophodno je spomenuti migracijske gubitke.

Cijelo područje Korduna imalo je izrazito negativnu vrijednost migracijske bilance u međupopisnom razdoblju 1991.- 2001. (tab. 8). Upravni grad Slunj imao je u tome razdoblju čak 3898 više iseljenika u odnosu na useljenike. Najnegativniju vrijednost stope migracijske bilance imala je općina Cetingrad (-42,75). Upravo su ratom potaknute migracije, iz Hrvatske, u Hrvatsku ili unutar države, prema mnogima najznačajnija demografska posljedica rata.

Tab. 8. Migracijska bilanca kordunskih općina 1991. - 2001. godine

Upravni grad/općina	Broj stanovnika		1991. - 2001.	
	1991.	2001.	Migracijska bilanca	Stopa migracijske bilance
Općina Cetingrad	4758	2746	-530	-42,75
Općina Krnjak	3204	2164	-961	-29,99
Općina Rakovica	4108	2623	-1517	-36,93
Upravni grad Slunj	10096	6096	-3898	-38,61
Općina Vojnić	8236	5495	-2557	-31,05

Izvor: Turk, Šimunić i Jovanić, 2015.

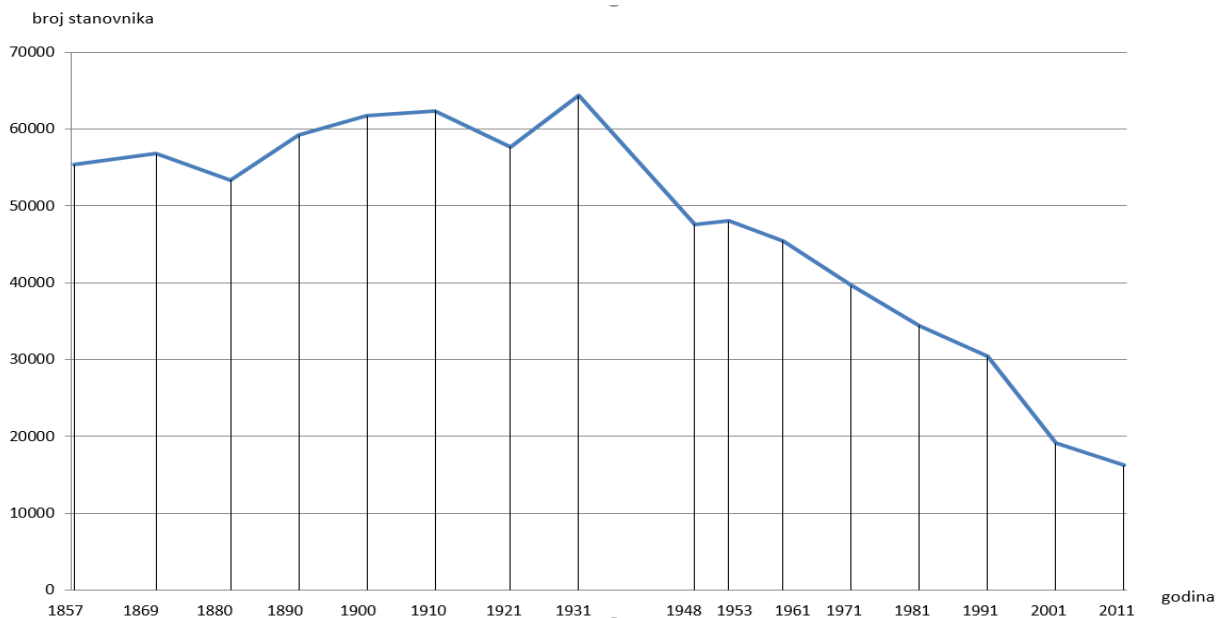
6. RAZVOJ KORDUNA OD ZAVRŠETKA DOMOVINSKOG RATA DO DANAS

Tema ovoga poglavlja su obilježja suvremenog razvoja Korduna s demografskog, gospodarskog i prometnogeografskog aspekta. Također će biti obrađeni i specifični problemi razvoja. U prijašnjim poglavljima rada naglašeni su problemi definiranja prostornog obuhvata regije Kordun. Radi lakše usporedbe statističkih pokazatelja u ovome radu granice regije definirat će se općinskim granicama unutar Karlovačke županije. Prema tome, sastavni dijelovi Korduna su četiri općine: Cetingrad, Krnjak, Rakovica i Vojnić te upravni grad Slunj.

6.1. Demografska obilježja

U ovome dijelu obradit će se ukupno kretanje stanovništva od prvoga popisa stanovništva provedenog 1857. godine do posljednjeg 2011. godine, zatim opće kretanje stanovništva između zadnja dva popisa te osnovne strukture stanovništva. Nakon prvog provedenog popisa stanovništva u Hrvatskoj 1857., popisi su provođeni u pravilu svakih deset godina s pojedinim rijetkim izuzecima kada su međupopisna razdoblja bila duža ili kraća.

Prevladavajuće obilježje ukupnog kretanja stanovništva Korduna je depopulacija (sl. 6) Prostor Korduna imao je maksimum naseljenosti 1931. godine (64 380 stanovnika). U sljedećem popisu 1948. godine, prvom provedenom nakon Drugoga svjetskog rata, uslijedio je najveći apsolutni pad (-16 763 st.). Nakon toga slijedi kontinuirani pad broja stanovnika i u posljednjem popisu 2011. godine promatrano područje ima gotovo 3,5 puta manji broj stanovnika nego sredinom 19. stoljeća, što je izrazito negativan pokazatelj demografskog razvoja.

Sl. 6. Ukupno kretanje stanovništva Korduna 1857. - 2011. godine

Izvor: Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857.-2001., CD-ROM, DZS RH, Zagreb, 2005.; Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine: stanovništvo prema starosti i spolu po gradovima/općinama, DZS, Zagreb, www.dzs.hr

Kada je sredinom 19. stoljeća sve više jačao problem agrarne prenaseljenosti i opadanja ekonomske snage seljaštva, velik broj stanovništva Korduna počeo je iseljivati. Glavno odredište emigracije u drugoj polovici 19. stoljeća bile su prekoceanske zemlje, ponajviše SAD. Gubici stanovništva iseljavanjem kompenzirani su visokim prirodnim prirastom, pa se od sredine devetnaestog stoljeća do kraja Prvog svjetskog rata izmjenjuju međupopisna razdoblja s povećanjem broja stanovnika (1857. - 1869., 1880. - 1890., 1890. - 1900., 1900. - 1910.) s razdobljima s padom ukupnog broja stanovnika (1869. - 1880., 1910. - 1921.). Znatniji porast stanovništva od kraja Velikog rata do 1931. godine dogodio se zahvaljujući porastu nataliteta i smanjenju intenziteta iseljavanja. Drugi svjetski rat prouzročio je goleme demografske gubitke. Godine 1953. Kordun bilježi blagi porast broja stanovnika u odnosu na prethodni popis zahvaljujući poslijeratnom kompenzacijskom porastu rodosti. Od tada do danas slijedi konstantan pad broja stanovnika. Razlog tomu je početak procesa industrijalizacije i deruralizacije. Stanovništvo seli u razvijenije hrvatske gradove, ponajprije Karlovac, Rijeku i Zagreb. Nepostojanje urbano-industrijskog središta na Kordunu utjecalo je na nemogućnost zaustavljanja napuštanja poljoprivrede i odlaska stanovništva u gradove izvan regije (Turk i

Živić, 2009). Cijelo razdoblje druge polovice 20. stoljeća obilježava postupan pad nataliteta i zbog svih navedenih razloga Kordun tada sve više gubi stanovništvo. Do demografskog sloma došlo je devedesetih godina prošloga stoljeća kada se na postojeće loše demografske trendove nadovezala srbijanska oružana agresija.

Međutim, da bi se kvalitetnije prikazala dinamika stanovništva potrebno je uz popisne promjene broja stanovnika proučiti i druge pokazatelje. Važan je indikator demografskih procesa opće kretanje stanovništva. Tipovi općeg kretanja stanovništva pokazuju međuodnos prirodne promjene i migracija u određenom periodu. Migracijska bilanca određuje hoće li neki prostor imati imigracijska (I) ili emigracijska obilježja (E). Na temelju kombinacije migracijske bilance i prirodne promjene izdvajaju se po četiri podtipa općeg kretanja stanovništva za imigracijski tip (*porast imigracijom, obnova imigracijom, slaba obnova imigracijom, vrlo slaba obnova imigracijom*) i emigracijski tip (*emigracija, depopulacija, izrazita depopulacija, izumiranje*) (Nejašmić 2005). Tablicom (tab. 9) prikazano je opće kretanje stanovništva kordunskih jedinica lokalne samouprave.

Tab. 9. Opće kretanje stanovništva u kordunskim upravnim gradovima/općinama od 2001.-2011. godine

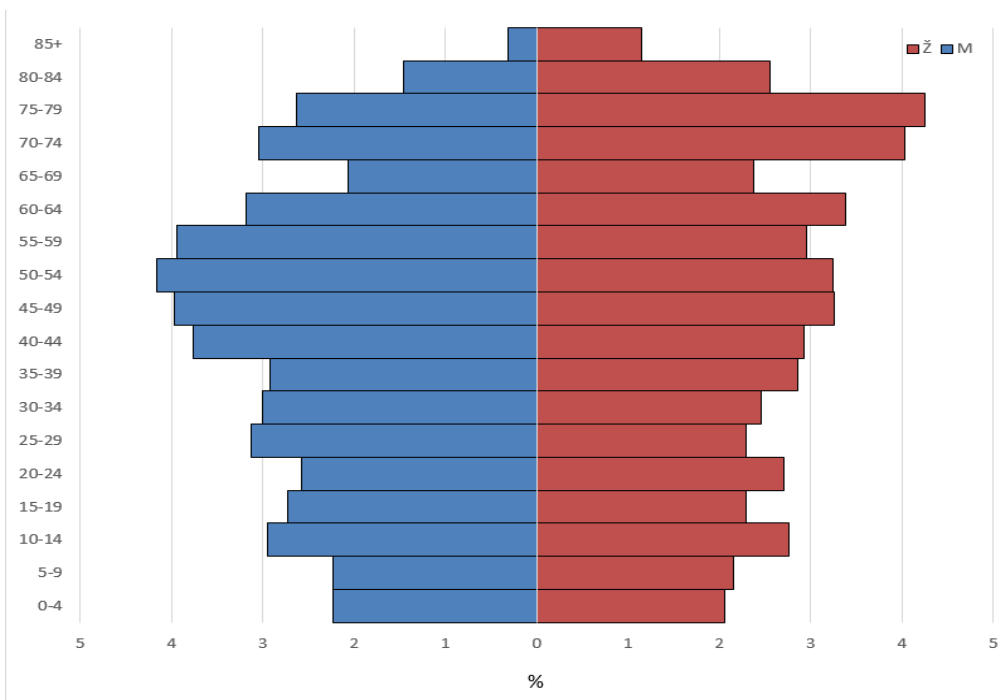
Upravni grad/općina	Broj stanovnika		Ukupna promjena		Prirodna promjena		Migracijski saldo		Tip
	2001.	2011.	aps.	%	aps.	%	aps.	%	
Cetingrad	2746	2027	-719	-26,2	-193	-8,1	-526	-22,0	E₄
Krnjak	2164	1985	-179	-8,3	-225	-10,7	46	2,2	I₄
Rakovica	2623	2387	-236	-9,0	-119	-4,75	-117	-4,6	E₄
Slunj	6096	5076	-1020	-16,7	-590	-10,6	-430	-7,7	E₄
Vojnić	5495	4764	-731	-13,3	-456	-8,9	-275	-5,4	E₄

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2001. godine: stanovništvo prema spolu i starosti po gradovima/općinama, DZS, Zagreb; Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine: stanovništvo prema spolu i starosti po gradovima/općinama, DZS, Zagreb; Prirodno kretanje stanovništva po gradovima/općinama (2002. - 2011.), DZS, Zagreb

Svih pet jedinica ima negativno ukupno kretanje stanovništva razdoblju te bilježe prirodni pad u promatranome razdoblju. Upravni grad Slunj te općine Cetingrad, Rakovica i Vojnić imaju negativnu prirodnu promjenu, negativno popisom utvrđeno kretanje stanovništva te stopu prirodne promjene (smanjenja) manju od stope popisom utvrđenog smanjenja. To je najnepovoljniji tip općeg kretanja stanovništva E_4 (izumiranje). Općina Krnjak jedina ima pozitivan migracijski saldo. Budući su joj prirodna promjena i popisom utvrđeno kretanje negativni, a stopa popisom utvrđenog smanjenja manja od stope prirodne promjene (smanjenja) karakterizira ju tip općeg kretanja stanovništva I_4 (vrlo slaba obnova imigracijom).

Osim dinamike stanovništva određene ukupnim i općim kretanjem stanovništva, važna komponenta određivanja demografskih značajki nekog prostora je i sastav ili struktura stanovništva. Budući da se stanovništvo može dijeliti i grupirati prema različitim kriterijima, u literaturi se može pronaći velik broj različitih klasifikacija tih „parcijalnih struktura“. Prema *Nejašmiću* sastav stanovništva dijeli se u tri skupine: biološki sastav u kojemu je najvažniji sastav prema spolu i dobi; društveno-gospodarski sastav, u kojemu se ističu sastav prema djelatnosti, aktivnosti, zanimanju, obrazovanju, bračnom stanju i dr. te kulturno-antropološki sastav, koji obuhvaća sastav prema rasi, narodnosti, jeziku, vjeri i sličnim obilježjima (Nejašmić 2005).

Budući da su dob i spol dvije sastavnice biološke strukture stanovništva, ona se najčešće prikazuje dijagramom dobno-spolne strukture. Sl. 7 prikazuje dobno-spolnu strukturu Korduna prema podacima popisa 2011. godine.

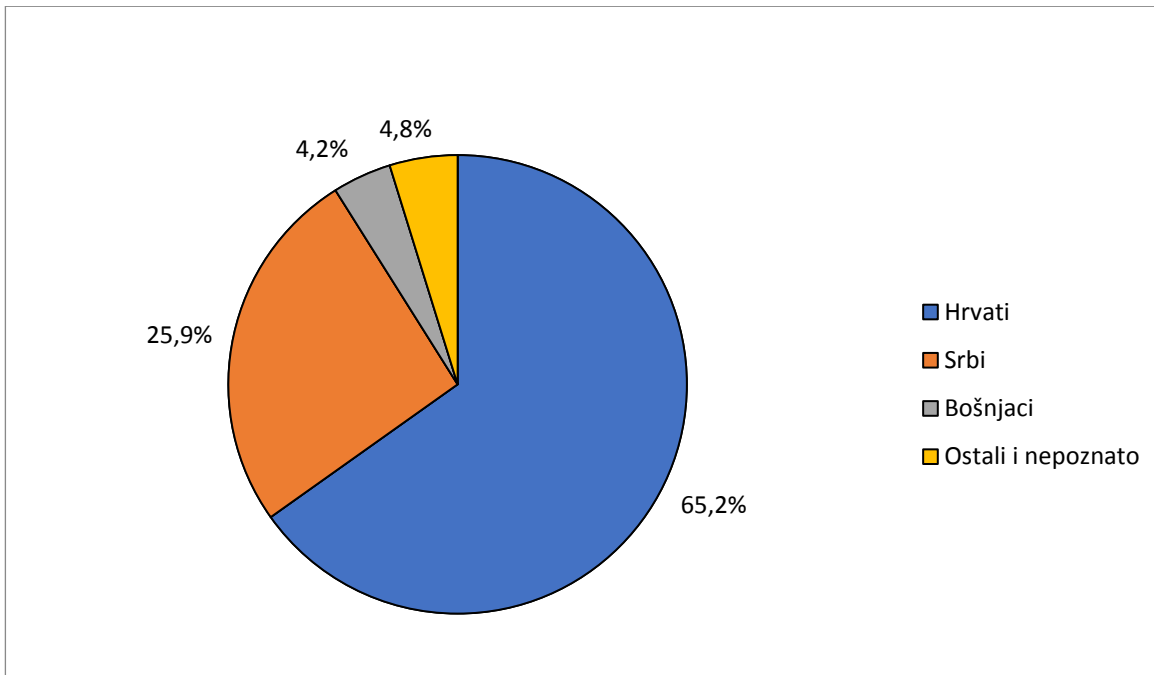
Sl. 7. Dobno-spolna struktura stanovništva Korduna 2011. godine

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine: kontingenti stanovništva po gradovima/općinama, DZS, Zagreb, www.dzs.hr

Ukoliko udio starog stanovništva (65 ili više godina) iznosi više od 12 %, ono se karakterizira kao izrazito staro ili izrazito kontraktivno. Udio starog stanovništva u ukupnome broju stanovnika Korduna iznosi 23,86 %. Među starim stanovništvom primjetan je veći udio žena od muškaraca u svim petogodišnjim dobnim skupinama, što je posljedica ratnih zbivanja devedesetih godina prošloga stoljeća. U svim ostalim petogodišnjim skupinama veći je udio muškaraca. U zreлом stanovništvu (15-59 godina) povećava se udio stanovništva s povećanjem godina. Najbrojnija petogodišnja skupina kod muškaraca je 50-54 godine (4,16 % od ukupnog broju stanovnika), a kod žena 75-79 godina (4,25 %). Ovakav dobno-spolni sastav izrazito je nepovoljan, to bi s vremenom moglo utjecati na nastavak smanjenja ukupnog broja stanovnika regije.

Jedna od odrednica kulturno-antropološkog sastava stanovništva je etnički sastav, odnosno sastav prema narodnosti. U narodnosnoj strukturi Korduna (sl. 8.) najveći udio imaju Hrvati (65,2 %). Druga najbrojnija skupina su Srbi (25,9 %), a od ostalih manjina znatniji udio imaju Bošnjaci (4,2 %). Prema tipu, stanovništvo Korduna klasificira se kao heterogeno.

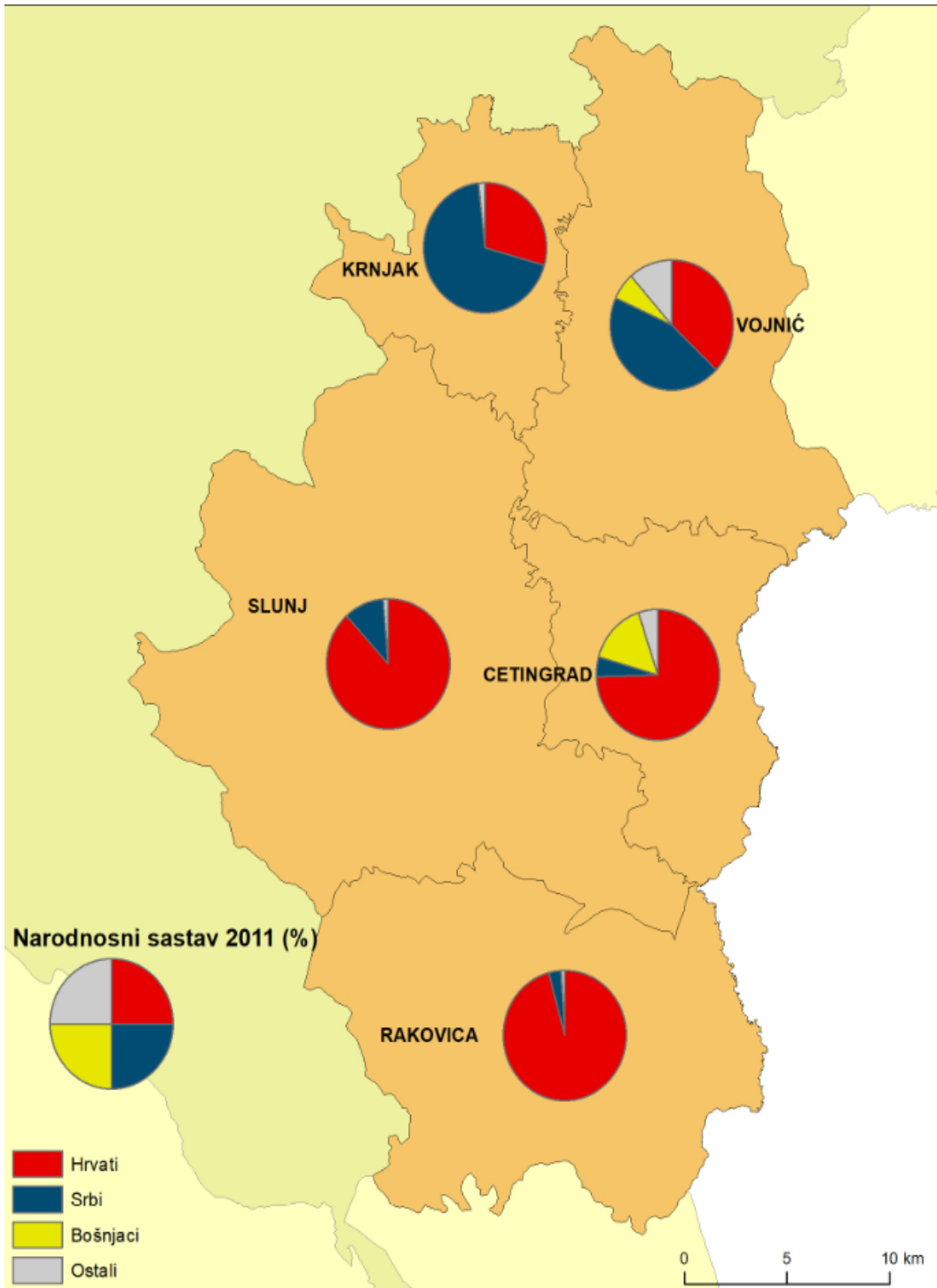
Dominantna narodnosna skupina ima manje od 80 %, a postoje dvije glavne etničke skupine, što se naziva bimodalna heterogenost.

Sl. 8. Sastav stanovništva Korduna prema narodnosti 2011. godine

Izvor podataka: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine: stanovništvo prema narodnosti u gradovima/općinama, DZS, Zagreb, www.dzs.hr

Sl. 9 prikazuje narodnosni sastav svake od kordunskih općina i upravnog grada Slunja. Južni dio Korduna (općine Cetingrad, Rakovica i upravni grad Slunj) naseljene su pretežito hrvatskim stanovništvom, dok je u sjevernokordunskim općinama Krnjak i Vojnić srpska većina. Najveći udio Hrvata je u općini Rakovica (94,8 %). Jedino u općini Krnjak Srbi imaju apsolutnu većinu (68,6 %). Općina Cetingrad jedina ima značajniji udio Bošnjaka (15,4 %). Na prostoru Korduna stoljećima je živjelo miješano hrvatsko i srpsko stanovništvo. Sukladno političkim prilikama u 20. stoljeću, za vrijeme ratnih sukoba dolazilo je do netrpeljivosti između Hrvata i Srba. To je posebno izraženo u posljednja dva ratna sukoba kada je na ovome prostoru dolazilo do žestokih borbi. Do kraja Domovinskog rata udio Srba je bio znatno veći nego sada. Međutim, nakon ratnog poraza 1995. godine velik broj srpskog stanovništva napustio je Kordun pod zapovijedi političkog i vojnog vrha tzv. Republike Srpske Krajine.

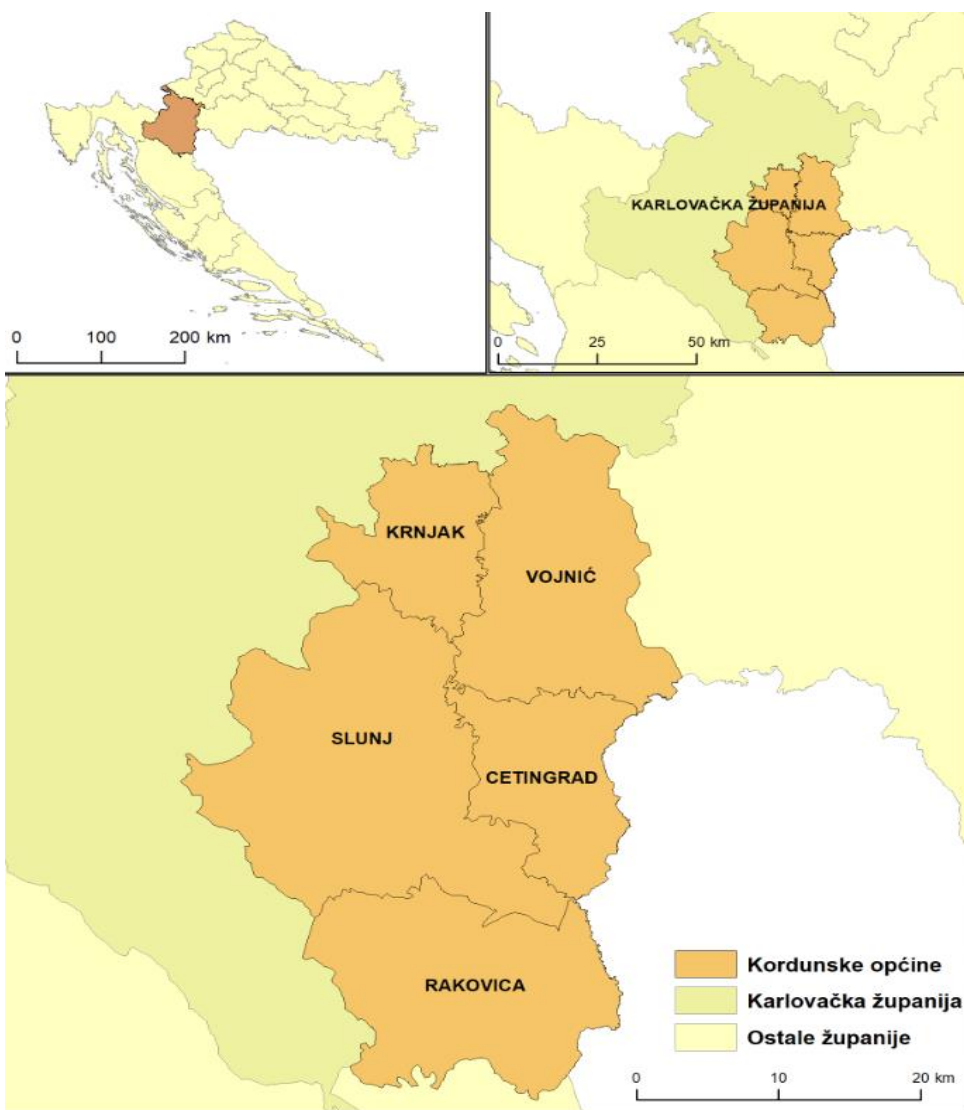

Sl. 9. Narodnosni sastav stanovništva kordunskih jedinica lokalne samouprave 2011. godine

Izvor podataka: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine: stanovništvo prema narodnosti u gradovima/općinama, DZS, Zagreb, www.dzs.hr

6.2 Položaj Korduna unutar Karlovačke županije

Republika Hrvatska sastoji se od 21 jedinice područne samouprave (županija) i 555 jedinica lokalne samouprave (upravnih gradova i općina 2018. godine). Prostor Korduna sastavni je dio Karlovačke županije koja se sastoji od pet upravnih gradova i sedamnaest općina. Kordunske općine Cetingrad, Krnjak, Rakovica i Vojnić te upravni grad Slunj nalaze se u istočnom i jugoistočnom dijelu županije (sl. 10).

Sl. 10. Položaj Korduna unutar Karlovačke županije i Republike Hrvatske

Izvor podataka: Digitalni atlas republike Hrvatske (GIS podaci), GIS data, Zagreb, 2015.

Karlovačko nodalno-funkcionalno područje okupljeno oko središnjeg Karlovca obuhvaća dio nepropusnog Pokuplja, cijelo sjeverno i južno krško Pokuplje, kordunsko-banovinski prostor ogulinsko-plašćansku zavalu s drežničkim prostorom. Karlovačka županija je pravi primjer područja koji se gotovo u cijelosti poklapa s teoretskim pojmom nodalno-funkcionalnog sustava, što nije česta pojava. Teoretski model i političko-teritorijalni ustroj rijetko kada se poklapaju s raščlambom prostora. Karlovac je postao industrijski grad te grad s vojnim i trgovačkim značenjem, sa sve izraženijim centralnomjesnim funkcijama. Okolna prigradska naselja postupno srastaju s gradom i čine veliko gradsko područje. Gradska regija, tj. konurbacija s Dugom Resom i Draganićem 2011. godine broji 65 000 stanovnika (Magaš 2013).

U skladu sa Zakonom o regionalnom razvoju Republike Hrvatske, Ministarstvo regionalnoga razvoja i fondova Europske unije provodi postupak ocjenjivanja i razvrstavanja svih jedinica lokalne i regionalne samouprave u Republici Hrvatskoj prema indeksu razvijenosti. Vrijednost indeksa razvijenosti temelji se na sljedećim pokazateljima: prosječni dohodak po stanovniku, prosječni izvorni prihodi po stanovniku, prosječna stopa nezaposlenosti, opće kretanje stanovništva, stupanj obrazovanosti stanovništva i indeks starenja. Jedinice regionalne samouprave svrstavaju se u četiri skupine. Prva i druga skupina nalaze se ispod, a treća i četvrta iznad državnog prosjeka. Karlovačka županija nalazi se u drugoj skupini, odnosno u prvoj polovini ispodprosječno rangiranih jedinica regionalne samouprave.

Jedinice lokalne samouprave (upravni gradovi/općine) razvrstavaju se prema istim pokazateljima u osam skupina od kojih su prva, druga, treća i četvrta ispod, a peta, šesta, sedma i osma iznad vrijednosti državnog prosjeka. Najrazvijenije jedinice Karlovačke županije su upravni gradovi Karlovac (7. skupina) i Duga Resa (6. skupina). Kordunske općine (označene žutom bojom) Cetingrad, Krnjak i Vojnić smještene su u skupini s najnižim vrijednostima indeksa razvijenosti, upravni grad Slunj nalazi se u drugoj skupini, dok je općina Rakovica jedina iznad državnog prosjeka (tab. 10).

Tab. 10. Jedinice lokalne samouprave Karlovačke županije prema vrijednosti indeksa razvijenosti 2016. godine

Upravni grad /općina	Razvojna skupina	Indeks razvijenosti
Karlovac	7	105,579
Duga Resa	6	102,249
Ogulin	5	102,052
Ozalj	5	100,149
Rakovica	5	100,131
Draganić	4	99,978
Josipdol	4	99,293
Kamanje	4	98,521
Barilović	4	98,077
Bosiljevo	4	97,849
Žakanje	3	97,697
Lasinja	3	97,598
Netretić	3	96,030
Generalski Stol	2	95,228
Slunj	2	95,185
Ribnik	2	94,462
Tounj	2	93,689
Vojnić	1	89,870
Saborsko	1	88,498
Cetingrad	1	87,820
Plaški	1	87,053
Krnjak	1	86,956

Izvor: Ministarstvo regionalnog razvoja i fondova Europske unije, Vrijednosti indeksa razvijenosti i pokazatelja za izračun indeksa razvijenosti 2018.

Obilježje Karlovačke županije također je izrazita polarizacija prostora. U pet upravnih gradova prema posljednjem provedenom popisu stanovništva zabilježeno je ukupno 92 693 stanovnika, a u sedamnaest općina 36 206. Više od 70 % stanovnika smješteno je u gradovima. U sustavu općina po veličini i razvojnoj snazi Karlovačku županiju obilježavaju brojne male općine, s malim brojem stanovnika (www.zavod-kazup.hr). Općine su uglavnom demografski iscrpljene i obilježene dugotrajnom depopulacijom. Zbog toga gradovi ne mogu očekivati priljev stanovništva iz ruralnih područja, već se moraju orijentirati Zagrebu ili potražiti druga rješenja.

6.3 Prometnogeografska obilježja

U ovome dijelu rada analizirat će se prometno-geografska obilježja Korduna i cestovna povezanost s susjednim područjem i ostatkom države. Prema kategorizaciji cesta, na području Karlovačke županije postoje dvije autoceste (79 km), 11 državnih (375 km), 55 županijskih (557 km) i 164 lokalne ceste (703 km), uz velik broj nekategoriziranih cesta za koje ne postoje detaljniji podaci (www.kazup.hr). Zahvaljujući svom tranzitnom, prometnom i geostrateškom položaju, jedna je od najvažnijih županija Republike Hrvatske. Međutim, promotri li se karta (sl. 11) uočljiv je periferan položaj Korduna i rjeđa prometna mreža u odnosu na ostatak županije.

Područjem Korduna prolaze tri državne ceste, a autocesta ga u potpunosti zaobilazi. Izgradnja i puštanje u promet autoceste početkom ovoga stoljeća potaknulo je niz pozitivnih promjena u prostoru kroz koji je trasirana, odnosno koji joj gravitira. Najvažniji pozitivni učinci su zapošljavanje lokalnog stanovništva te unaprijeđenje prometne i druge infrastrukture popratnim prostorno-tehničkim zahvatima. Potrebno je naglasiti kako autoceste imaju kompleksniji utjecaj na prostor od ostalih vrsta cestovnih prometnica. Državne, županijske i lokalne ceste utječu na prostor linijiski, cijelom svojom dužinom i time omogućuju kontakt svim korisnicima ceste s lokalnim stanovništvom. Autoceste s ostatkom prometne mreže kontaktiraju preko cestovnih čvorova te na taj način imaju polarizirajući utjecaj na prostor. Iako autoceste imaju brojne pozitivne učinke na prostor, međutim postoje i negativni. Jedan od negativnih učinaka je stvaranje regionalnih razlika, koji se očituje upravo na području Korduna. Preuzimanje glavne prometne državnih i drugih cestovnih prometnica odražava se na slabljenje djelatnosti koje su prije bile u funkciji odvijanja prometa tim cestama te uzrokuje destabilizaciju naseljenosti na prostoru oko takvih prometnica. Na dionici glavne kordunske prometnice-magistralne ceste D1 (Karlovac-Slunj-Plitvice) uočljiv je značajan pad prometa nakon puštanja autoceste u promet. Primjerice, 2002. godine prosječni godišnji dnevni promet tom cestovnom dionicom iznosio je 11 064 vozila, a prosječni ljetni dnevni promet 22 089 vozila. Nakon što je autocesta puštena u promet 2005. godine promet se prepolovio. Prosječni godišnji dnevni promet iznosio je te godine 6 535, a prosječni ljetni dnevni promet 11 374 vozila. Pad intenziteta tranzitnog prometa državnim cestama prouzrokovao je krizu uslužnih djelatnosti koje su bile gospodarska okosnica prostora kroz koji prolaze (Pejnović, 2009).

Aktualno stanje u kontekstu sve izraženije migrantske krize također predstavlja problem i prijetnju za prostor Korduna s obzirom na njegov položaj uz granicu s BiH u njenom sjeverozapadnom dijelu. Ukidanjem unutarnjih granica Europske unije Schengenskim dogovorom nametnula se kontrola vanjskih granica kao ključno sigurnosno pitanje, naročito u kontekstu kontrole imigracijske i azilantske politike. Ilegalna migracija i krijumčarenje podrazumijevaju niz popratnih problema, kao što su krivotvorenje osobnih dokumenata, podmićivanje carinskih i drugih službenika te zloupotreba sustava dodjele azila (Raos, 2013). Nova migrantska ruta kroz Bosnu i Hercegovinu usmjerena je prema sjeverozapadnom dijelu te države gdje se slijeva velik broj migranata. Budući da se pristupanje BiH Europskoj uniji u najoptimističnijem scenariju očekuje tek 2025. godine, ovakva bi situacija mogla u bliskoj

budućnosti predstavljati sve veću prijetnju za Kordun koji predstavlja „vrata Europe“ za mnogobrojne migrante.

6.4 Gospodarska obilježja

U procesima društveno-gospodarske transformacije u drugoj polovini prošloga stoljeća Kordun je obilježen negativnim intenzitetom preobrazbe. Dok je u većini Hrvatske do 1990-ih godina prethodnog stoljeća proces socijalnog prestrukturiranja bio završen, Kordun je u znatnoj mjeri zadržao obilježja tradicionalnog prostora s relativno visokim udjelom poljoprivrednog stanovništva. Prema brojnim pokazateljima razvijenosti Kordun se nalazio duboko ispod državnog prosjeka. Na takvu se situaciju nadovezao rat koji je znatno pogoršao situaciju i onemogućio ekonomski razvoj regije.

Za analizu trenutnog stanja gospodarske razvijenosti koriste se pokazatelji na kojima se temelji standardizirani indeks razvijenosti. Određivanje indeksa razvijenosti i grupiranje jedinica lokalne samouprave prema skupinama objašnjeno je u poglavlju 6.2 ovoga rada.

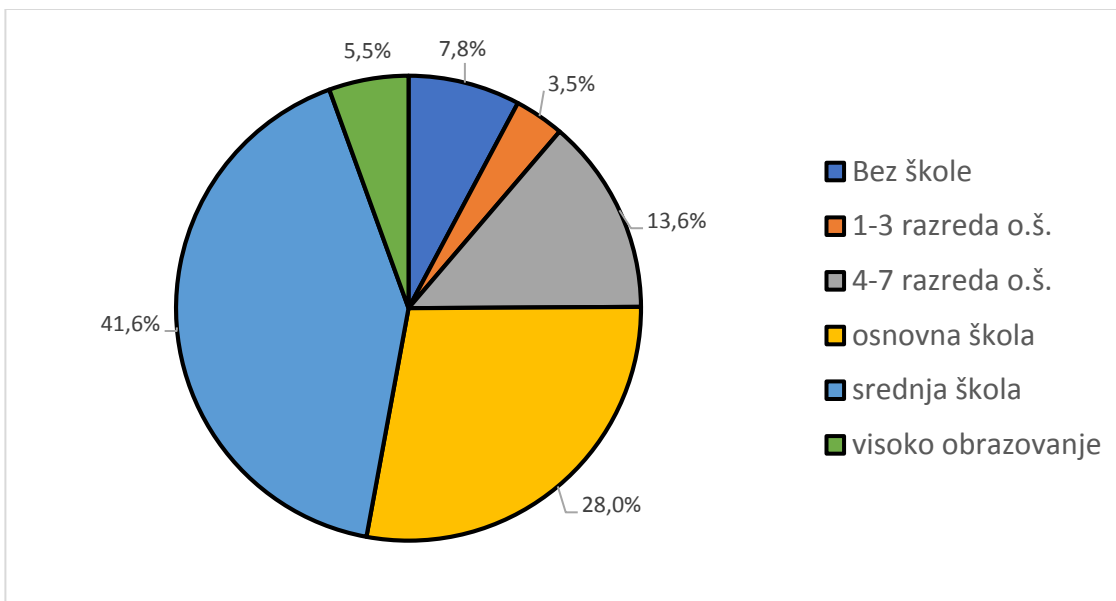
Tab. 11 prikazuje standardizirane vrijednosti pokazatelja za izračun indeksa razvijenosti jedinica lokalne samouprave. Općina Rakovica jedina pripada iznadprosječno razvijenim jedinicama lokalne samouprave (skupina 5), a znatno su slabije razvijeni upravni grad Slunj (skupina 2) i općine Vojnić, Cetingrad i Krnjak (skupina 1). Jedinice lokalne samouprave 1. i 2. skupine pripadaju područjima od posebne državne skrbi. Općine Cetingrad i Krnjak imaju izrazito nisku vrijednost indeksa razvijenosti te spadaju među 20 najnerazvijenijih općina u Republici Hrvatskoj. Nepovoljna obrazovna struktura stanovništva također je jedna od nepovoljnih okolnosti koja otežava gospodarski razvoj. Iz tab. 11 je vidljivo da sve kordunske općine i upravni grad Slunj imaju vrijednosti pokazatelja stupnja obrazovanosti niže od državnog prosjeka. Nepovoljna obrazovna struktura stanovništva odbija potencijalno gospodarsko ulaganje u prostor i djeluje kao *push* faktor za iseljavanje postojeće radne snage (Turk i Jukić, 2009).

Tab. 11 Kordunske jedinice lokalne samouprave prema vrijednosti pojedinih standardiziranih pokazatelja razvijenosti

Upravni grad/općina	Prosječni dohodak po stanovniku (2018.)	Prosječni izvorni prihodi po stanovniku (2018.)	Prosječna stopa nezaposlenosti (2018.)	Opće kretanje stanovništva (2016./2006.)	Indeks starenja (2011.)	Stupanj obrazovanosti (VSS 20-65) (2011.)
Rakovica	108,84	100,32	98,08	97,67	106,02	91,75
Slunj	106,28	95,47	91,71	86,77	95,17	97,94
Vojnić	82,42	91,39	88,78	89,76	96,30	91,72
Cetingrad	92,23	93,62	75,04	80,36	99,91	90,52
Krnjak	83,04	92,11	83,82	85,12	84,23	94,86
Republika Hrvatska	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Izvor: Ministarstvo regionalnog razvoja i fondova Europske unije, Vrijednosti indeksa razvijenosti i pokazatelja za izračun indeksa razvijenosti 2018.

Sl. 12 prikazuje udjele pojedinih skupina stanovništva starog 15 i više godina prema stupnju obrazovanja. Znatan udio ima stanovništvo sa završenom samo osnovnom školom (28 %). Vrlo je nepovoljna činjenica da stanovništvo bez završene škole ima veći udio (7,8 %) nego visokoobrazovano stanovništvo (5,5 %).

Sl. 12. Stanovništvo Korduna staro 15 i više godina prema najvišoj završenoj školi 2011. godine

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine: stanovništvo staro 15 i više godina prema najvišoj završenoj školi po gradovima/općinama, DZS, Zagreb, www.dzs.hr

Unatoč lošoj trenutnoj situaciji, Kordun ima određene razvojne potencijale. Prirodno-geografski resursi, osobito u južnom dijelu regije, predstavljaju osnovu za razvoj turizma. Blizina Nacionalnog parka Plitvička jezera također predstavlja preduvjet za snažniji turistički razvoj. Grad Slunj postaje sve popularnija turistička destinacija, ponajprije zbog vodeničarskog naselja Rastoke. Turistička ponuda Slunja sve je bogatija i raznovrsnija i potrebno je dalje raditi na turističkoj promociji mjesta. Prilikom planiranja razvoja toga prostora treba svakako voditi računa o tome da se izbjegne konflikt s prirodom, budući da je čist i nezagađen okoliš izuzetno vrijedan razvojni potencijal koji pod svaku cijenu treba očuvati (Turk i Živić, 2009).

7. ZAKLJUČAK

7.1 Referiranje na hipoteze

Prva hipoteza u ovome radu bila je da su nepovoljna prirodno-geografska obilježja važan ograničavajući čimbenik razvoja prostora Korduna. Ova je hipoteza potvrđena. Krška prirodna osnova s malim brojem površina obradive zemlje i slabijom kvalitetom tla kroz prošlost negativno je utjecala na razvoj poljoprivrede, a samim time i gospodarsku snagu prostora. Osim što je obradive zemlje bilo malo, ona je na prostoru Korduna raspršena. To je utjecalo na disperznu naseljenost i djelovalo na izostanak stvaranja većih i snažnijih naselja koja bi bila nositelj razvoja u regiji.

Druga hipoteza glasi kako su osmanska osvajanja u 15. i 16. stoljeću predstavljala ključnu povijesnu prekretnicu i u potpunosti promijenila smjer gospodarskog i demografskog razvoja. Ova je hipoteza u potpunosti potvrđena. Osmanska pustošenja u ranome novom vijeku prouzrokovala su potpuna pustošenja mnogih naselja Korduna u srednjem vijeku te egzodus stanovništva golemih razmjera. Do petnaestoga stoljeća na Kordunu je postojao znatan broj naselja, no osmanski prodori potpuno su promijenili tok gospodarskog i demografskog razvoja. Tada je potpuno devastiran postojeći kulturni pejzaž, a ponovno naseljavanje prostora trajalo je nekoliko narednih stoljeća.

Sljedeća hipoteza govori da je dugotrajna vojna namjena prostora izvor negativnih razvojnih trendova koji se održavaju sve do današnjih dana. I ova je hipoteza potvrđena. Kordun je kroz tri stoljeća bio sastavni dio Vojne krajine i dugotrajna militarizacija negativno je djelovala na razvoj prostora. Kada je Vojna krajina ukinuta, Kordun je već u velikoj mjeri zaostajao za Civilnom Hrvatskom i nije bio u stanju pratiti modernizacijske tokove razvijenijih dijelova Hrvatske. Sve do današnjih dana Kordun je zadržao obilježja tradicionalnog prostora i u čitavom 20. stoljeću nije mogao pratiti modernizacijske tokove. Zbog toga je trajno obilježje Korduna iseljavanje stanovništva što ima snažan negativan utjecaj i onemogućava razvoj i prosperitet.

Četvrta hipoteza glasi kako je agresija na Hrvatsku devedestih godina prošloga stoljeća višestruko pojačala negativne postojeće trendove i prouzrokovala potpuno demografsko

pražnjenje s upitnim mogućnostima obnove. Ova hipoteza također je potvrđena jer je Kordun već prije Domovinskog rata bio jedna od najslabije razvijenih regija Hrvatske. Pad broja stanovnika bio je konstantan. Ratna zbivanja prouzročila su goleme izravne i migracijske demografske gubitke i materijalna razaranja. Stradanjem i iseljavanjem mladog stanovništva demografska slika je pogoršana i regija je na pragu izumiranja.

Posljednja hipoteza govori kako su ključni aktualni problemi izumiranje stanovništva i slaba prometna povezanost. Ova je hipoteza djelomično potvrđena. Kordun je u suvremenom razdoblju opterećen brojnim razvojnim problemima koji su međusobno povezani i kumulativno se odražavaju na zaostajanje u regionalnom razvoju Republike Hrvatske. Dugotrajni loši demografski trendovi i prometna izoliranost svakako su čimbenici koji negativno djeluju na razvojne mogućnosti prostora. Međutim tu su i ostali ne manje važni faktori, kao primjerice slabija gospodarska razvijenost i nepostojanje razvijenijeg centralnog naselja.

7.2. Opći zaključak

Regija Kordun jedna je od hrvatskih tradicionalnih regija i kroz povijest nije uvijek bila omeđena jasnim međama. Njezin se prostorni obuhvat mijenjao, ponajprije ovisno o političkim i upravnim promjenama. U suvremenom administrativno-teritorijalnom ustroju, Kordun obuhvaća jugoistočni dio Karlovačke županije. Sastoji se od pet jedinica lokalne samouprave: općina Cetingrad, Krnjak, Rakovica i Vojnić te upravnog grada Slunja. Kordun je naseljen od prapovijesnog razdoblja i kontinuitet naseljenosti zadržao je sve do kraja srednjeg vijeka. Povijesni izvori koji govore o tome razdoblju oskudni su, ali sigurno je da je u srednjem vijeku postojao velik broj naselja i utvrda. Prodorom osmanske vojne sile u 15. i 16. stoljeću kraj je potpuno opustošen i velik broj postojećih naselja ostao je u potpunosti bez stanovnika koje je dijelom stradalo, a dijelom emigriralo u sigurnije krajeve. Uspostavom Vojne krajine Kordun postaje u cijelosti njezin sastavni dio. Stoljetni razvoj u sastavu Vojne krajine dovodi do specifičnog krajiškog društvenog razvoja obilježenog stalnim ratovanjem. Tada se regija postupno naseljava i stvara se kulturni pejzaž koji se u velikoj mjeri zadržao do današnjih dana. Nakon ukidanja Vojne krajine, Kordun nije mogao pratiti razvijenije dijelove države i sve do danas zaostaje u regionalnom razvoju Hrvatske. Ratovi u 20. stoljeću znatno su pogoršali

obilježja demografske strukture stanovništva. U procesima socio-ekonomskog prestrukturiranja u drugoj polovici 20. stoljeća Kordun je zaostajao za većim dijelom Hrvatske i relativno dugo je zadržao obilježja tradicionalnog prostora. Domovinski rat je u uvjetima zaostajanja i loše demografske i ekonomske situacije snažno zaoštrio krizu i doveo u pitanje mogućnost demografske obnove i revitalizacije prostora. Kordun više nije u mogućnosti provesti demografsku obnovu vlastitim kapacitetima, već je potrebna intervencija od strane države koja bi morala provesti određene mjere. Smjernice razvoja u budućnosti i obnove trebale bi biti sveobuhvatne reforme s naglaskom na policentričan razvoj i integralan razvitak ruralnih područja. Za izlaz iz teške aktualne situacije i pokretanje napretka ključno je zajedničko djelovanje državnih i lokalnih vlasti te lokalnog stanovništva.

POPIS LITERATURE I IZVORA PODATAKA

Literatura:

Barić, N., 2005: *Srpska pobuna u Hrvatskoj: 1990.-1995.*, Golden marketing-tehnička knjiga, Zagreb.

Blanc, A., 2003: *Zapadna Hrvatska-studija iz humane geografije*, Prosvjeta, Zagreb.

Bočić, N., Pahernik, M., Bognar, A., 2010: Geomorfološka obilježja Slunjske zaravni, *Hrvatski geografski glasnik* 72 (2), 5-23.

Bočić, N., Pahernik, M., Maradin, M: Temeljna geomorfološka obilježja Karlovačke županije, *Prirodoslovlje-časopis Odjela za prirodoslovlje i matematiku Matice hrvatske*, 153-172.

Crkvenčić, I. (ur.) ., 1974: *Geografija SR Hrvatske. Knj. 2, Središnja Hrvatska*, Školska knjiga, Zagreb.

Fuerst-Bjeliš, B., 1998: Turopolje-položaj tradicionalne regije u sustavu geografske regionalizacije, *Acta Geographica Croatica* 33 (1), 83-90.

Geiger, V., 2011: Ljudski gubici Hrvatske u Drugom svjetskom ratu koje su prouzročili „okupatori i njihovi pomagači“, *Hrvatski institut za povijest*, 3, 699-749.

Glamuzina, N., Fuerst–Bjeliš, B., 2015: *Historijska geografija Hrvatske*, Filozofski fakultet, Split.

Livada, S., 2008: *Kordunski rekvijem*, Euroknjiga, Zagreb.

Magaš, D., 2013: *Geografija Hrvatske*, Sveučilište u Zadru: Odjel za geografiju, Meridijani, Zadar.

Moačanin, F.,1991: Organizacijske strukture Vojne krajine do sredine 18. stoljeća, *Arhivski vjesnik* 34-35, 157-163.

Nazor, A.(ur.), 2008: *Izravni demografski gubici Karlovačke županije u Domovinskom ratu*, Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Karlovac.

- Nejašmić, I., 2005: Demogeografija: stanovništvo u prostornim odnosima i procesima, Školska knjiga, Zagreb.
- Pejnović, D., 2009: *Zapadna Hrvatska: Socijalno-geografska preobrazba u drugoj polovini 20. stoljeća*, Prosvjeta, Zagreb.
- Pokos, N., 2001: Međupopisna promjena broja stanovnika Republike Hrvatske 1991.-2001. po gradovima i općinama, *Hrvatski geografski glasnik* 63 (1), 67-84.
- Raos, V., 2013: Pomicanje granice Europske unije na jugoistok i višestruki procesi teritorijalizacije, *Politička misao: časopis za politologiju* 50 (3), 33-55.
- Repac-Roknić, V., 1993: Analiza prognanika po županijama, *Migracijske i etničke teme* 8 (3-4), 277-292.
- Roksandić, D., 1988: *Vojna Hrvatska = La Croatie militaire: Krajiško društvo u Francuskom carstvu (1809.-1813.)*, Školska knjiga, Zagreb.
- Roksandić, D., 1991: *Kordunska „Slunjska ploča“ – Prostor na granicama-migracije bez kraja*, SKD Prosvjeta, Zagreb
- Rubić, T., 2005: Pitanja i razine identiteta na primjeru kulturnoumjetničkih društava na Kordunu, *Etnološka tribina; Godišnjak Hrvatskog etnološkog društva* 34-35 (27-28), 111-146.
- Strižić, I., 2007: *Bitka za Slunj*, Naklada Hrvoje, Zagreb.
- Škiljan, F., 2007: *Kulturno-povijesni spomenici Korduna*, Srpsko narodno vijeće, Zagreb
- Španiček, Ž., 1990: *Vojna Hrvatska = La Croatie militaire: Krajiško društvo u Francuskom carstvu (1809.-1813.) – Recenzija, prikaz*, *Narodna umjetnost-hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku* 27 (1), 254-255.
- Šterc, S., Pokos, N., 1993: Demografski uzroci i posljedice rata protiv Hrvatske, *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja* 2 (2-3) (4-5), 305-333.
- Štefanec, N., 2011: *Država ili ne: ustroj Vojne krajine 1578. godine i hrvatsko-slavonski staleži u regionalnoj obrani i politici*, Srednja Europa, Zagreb

Turk, I., 2007: Promjena broja stanovnika Karlovačke županije od 1857. do 2011. godine, *Društvena istraživanja* 17 (3), 437-461

Turk, I., Jukić, M., 2009: *Promjene u obrazovnoj strukturi Karlovačke županije 1981.-2001.*, *Društvena istraživanja* 6 (104), 1173-1195.

Turk, I., Šimunić, N., Jovanić, M., 2015: Promjene u sastavu stanovništva prema narodnosti u Karlovačkoj i Ličko-senjskoj županiji od 1991.-2011., *Migracijske i etničke teme* 31 (2), 275-309.

Turk, I., Živić, D., 2009: Slunjsko-plitvički kraj: odabrani dinamički i strukturni indikatori demografskog razvoja ruralnog prostora, *Migracijske i etničke teme* 25 (3), 213-235.

Živić, D., 2000: Izravni demografski gubici (ratne žrtve) Hrvatske (1990.-1998.) uzrokovani velikosrpskom agresijom i neke njihove posljedice, *Društvena istraživanja* 10 (3), 451-484.

Izvori podataka

Digitalni atlas reпублиke Hrvatske (GIS podaci), GIS data, Zagreb, 2015.

Enciklopedija.hr 2018., Vojna krajina

<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=65199>

Ministarstvo regionalnog razvoja i fondova Europske unije, Vrijednosti indeksa razvijenosti i pokazatelja za izračun indeksa razvijenosti 2018.

<https://razvoj.gov.hr/o-ministarstvu/djelokrug-1939/regionalni-razvoj/indeks-razvijenosti/112>

Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857.-2001., CD-ROM, DZS RH, Zagreb, 2005.; Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011.godine: stanovništvo prema starosti i spolu po gradovima/općinama, DZS, Zagreb, www.dzs.hr

Popis stanovništva, kućanstava i stanova 1991. godine: stanovništvo prema narodnosti u gradovima/općinama, DZS, Zagreb, www.dzs.hr

Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine: stanovništvo prema narodnosti u gradovima/općinama, DZS, Zagreb, www.dzs.hr

Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2001. godine: stanovništvo prema spolu i starosti po gradovima/općinama, DZS, Zagreb, www.dzs.hr

Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2001. godine: stanovništvo prema spolu i starosti po gradovima/općinama, DZS, Zagreb, www.dzs.hr

Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine: kontingenti stanovništva po gradovima/općinama, DZS, Zagreb, www.dzs.hr

Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine: stanovništvo staro 15 i više godina prema najvišoj završenoj školi po gradovima/općinama, DZS, Zagreb, www.dzs.hr

Županijska razvojna strategija Karlovačke županije 2011.-2013.

https://www.ra-kazup.hr/karla/wp-content/uploads/2016/11/Karlova%C4%8Dka_%C5%BEupanija.pdf

PRILOZI

I. Popis slika

Sl. 1. Hipsometrijska karta Karlovačke županije.....	7
Sl. 2. Opustošena područja Hrvatske u 16. i 17. stoljeću.....	11
Sl. 3. Hrvatska i Banska krajina nakon mira u Svištovu 1791. godine.....	16
Sl. 4. Narodnosni sastav stanovništva bivše općine Slunj 1991. godine.....	25
Sl. 5. Popisna promjena broja stanovnika Sjevernog hrvatskog primorja i Gorske Hrvatske 1991. - 2001. godine.....	30
Sl. 6. Ukupno kretanje stanovništva Korduna 1857. - 2011. godine.....	35
Sl. 7. Dobno-spolna struktura stanovništva Korduna 2011. godine.....	38
Sl. 8. Sastav stanovništva Korduna prema narodnosti 2011. godine.....	39
Sl. 9. Narodnosni sastav stanovništva kordunskih kordunskih jedinica lokalne samouprave 2011. godine.....	41
Sl. 10. Položaj Korduna unutar Karlovačke županije i Republike Hrvatske.....	42
Sl. 11. Prometno-geografski položaj Korduna.....	46
Sl. 12. Stanovništvo Korduna staro 15 i više godina prema najvišoj završenoj školi 2011. godine.....	50

II. Popis tablica

Tab. 1. Stvarni gubici civilnog stanovništva Hrvatske u Drugom svjetskom ratu po okruzima i utvrđenom počinitelju prema podacima zemaljske komisije za ratne zločine NR Hrvatske, 1945. godine.....	20
Tab. 2. Kretanje broja stanovnika kordunskih općina 1931. - 1948. godine.....	21
Tab. 3. Hrvatske općine s najviše prognanika u Domovinskom ratu.....	27
Tab. 4. Kretanje broja stanovnika kordunskih jedinica lokalne samouprave 1991. - 2001. godine.....	29
Tab. 5. Poginulo civilno stanovništvo u Hrvatskoj prema regijama 1990. – 1998. godine.....	31
Tab. 6. Udio pojedinih područja Karlovačke županije (upravni gradovi i općine) u ukupnom broju poginulih branitelja na tom području.....	31
Tab. 7. Dobna struktura poginulih branitelja iz Karlovačke županije.....	33
Tab. 8. Migracijska bilanca kordunskih općina 1991. - 2001. godine.....	33
Tab. 9. Opće kretanje stanovništva u kordunskim upravnim gradovima/općinama od 2001.- 2011.godine.....	37
Tab. 10. Jedinice lokalne samouprave Karlovačke županije prema vrijednosti indeksa razvijenosti 2016. godine.....	44
Tab. 11 Kordunske jedinice lokalne samouprave prema vrijednosti pojedinih standardiziranih pokazatelja razvijenosti 2018. godine.....	49

PISANA PRIPREMA ZA NASTAVNI SAT GEOGRAFIJE		
Naziv i sjedište škole	Srednja škola Slunj	
Obrazovni program (zanimanje)	Opća gimnazija	
Ime i prezime nastavnika	Branimir Barbarić	
Datum izvođenja nastavnog sata	18.10.2018.	
Naziv nastavne jedinice	Demografska obilježja Korduna	
Razred	2.a	
Tip sata	obrada	
Kompetencije	Ishodi učenja	Zadatci kojima ću provjeriti ishode
<p>1. Geografska znanja i vještine</p> <p>Koja nova znanja trebam približiti svojim učenicima?</p> <p>Koje geografske vještine će učenici vježbati i razvijati?</p>	<p>-Analizirati dijagram ukupnog kretanja stanovništva</p> <p>-Navesti sastavnice općeg kretanja stanovništva</p> <p>-Analizirati dijagram dobno-spolne strukture</p> <p>-Odrediti podtipove općeg kretanja stanovništva kordunskih jedinica lokalne samouprave 2001.-2011. godine</p>	<p>-Uz pomoć dijagrama opiši ukupno kretanje stanovništva Korduna kroz povijest</p> <p>-Koje su sastavnice općeg kretanja stanovništva</p> <p>-Obrazloži ima li Kordun povoljnu dobno-spolnu strukturu stanovništva?</p> <p>-Odredi podtipove općeg kretanja stanovništva za svaku kordunsku jedinicu lokalne samouprave 2001.-2011. godine</p>

<p>Glavni dio sata</p>	<ul style="list-style-type: none"> o naučiti temeljne pojmove o razvijati vještine: čitanja teksta, grafičkih prikaza i interpretacije dijagrama 	<p>-Nastavnik postavlja pitanja: Kada je proveden prvi popis stanovništva u Hrvatskoj? Koliko se često popisuje stanovništvo u Hrvatskoj?</p> <p>-Nakon toga učenicima dijeli radne listiće (prilog 2). Govori im da u parovima promotre dijagram i odgovore na postavljena pitanja ispod dijagrama. Nakon što odgovore na pitanja, proziva nekoliko učenika da odgovore na pitanja i obrazlože svoje odgovore ispred ostalih učenika.</p> <p>-Postavlja sljedeća pitanja: Koje su sastavnice općeg kretanja stanovništva? Koja su dva glavna tipa općeg kretanja stanovništva? Na koje se podtipove dijele?</p> <p>-Nakon toga dijeli nove radne listiće (prilog 3.) koje učenici najprije rješavaju u parovima. Naglašava kako se mogu koristiti udžbenikom i bilješkama s prethodnih sati. Ponovno proziva nekoliko učenika da</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Odgovaraju na postavljena pitanja - Analiziraju dijagram u parovima i odgovaraju na postavljena pitanja - Odgovaraju na pitanja - Analiziraju tablicu u parovima i odgovaraju na pitanja

		<p>obrazlože odgovore na pitanja ispred ostatka razreda.</p> <p>-Dijeli učenicima posljednji radni listić s dijagramom dobno-spolne strukture. Učenici odgovaraju na postavljena pitanja u parovima i nekoliko učenika prezentira svoje odgovore pred ostalim učenicima.</p>	<p>- Analiziraju dijagram, odgovaraju na postavljena pitanja</p>
Završni dio sata	<p>o primjena naučenog</p> <p>o formativno vredovanje</p>	<p>-U završnom dijelu sata slijedi rasprava. Nastavnik postavlja sljedeća pitanja: Što mislite, koji su sve čimbenici utjecali na negativnu demografsku sliku Korduna? Kakva demografska kretanja očekujete u budućnosti? Na koje biste načine privukli stanovništvo u Slunj i ostatak Korduna?</p> <p>-Proziva učenike da usmeno odgovore na pitanja iz radnih listića</p>	<p>- Odgovaraju na pitanja, iznose vlastita mišljenja i stavove te međusobno raspravljaju</p> <p>- Odgovaraju na pitanja</p>

Plan školske ploče

- Nije predviđeno korištenje ploče za ovu nastavnu jединicu.

Nastavne metode: metoda usmenog izlaganja, metoda razgovora, metoda demonstracije, neizravna grafička metoda

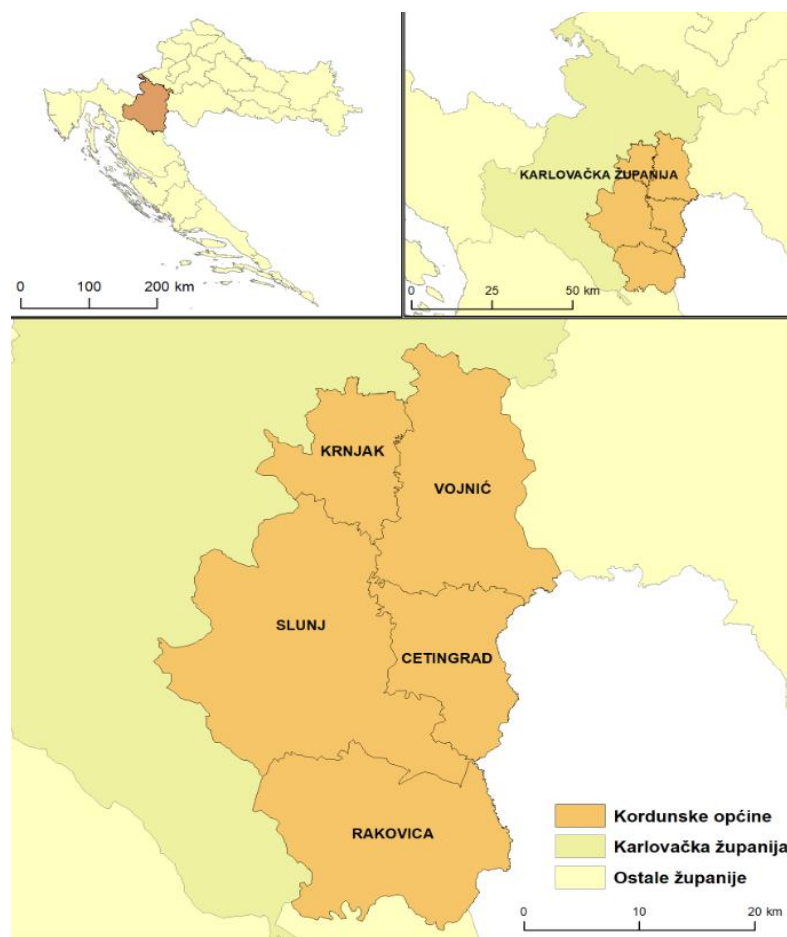
Oblici rada: frontalni rad, rad u parovima

Nastavna sredstva i pomagala: računalo, projektor, zidna karta Republike Hrvatske, bilježnica, prilozi, udžbenik

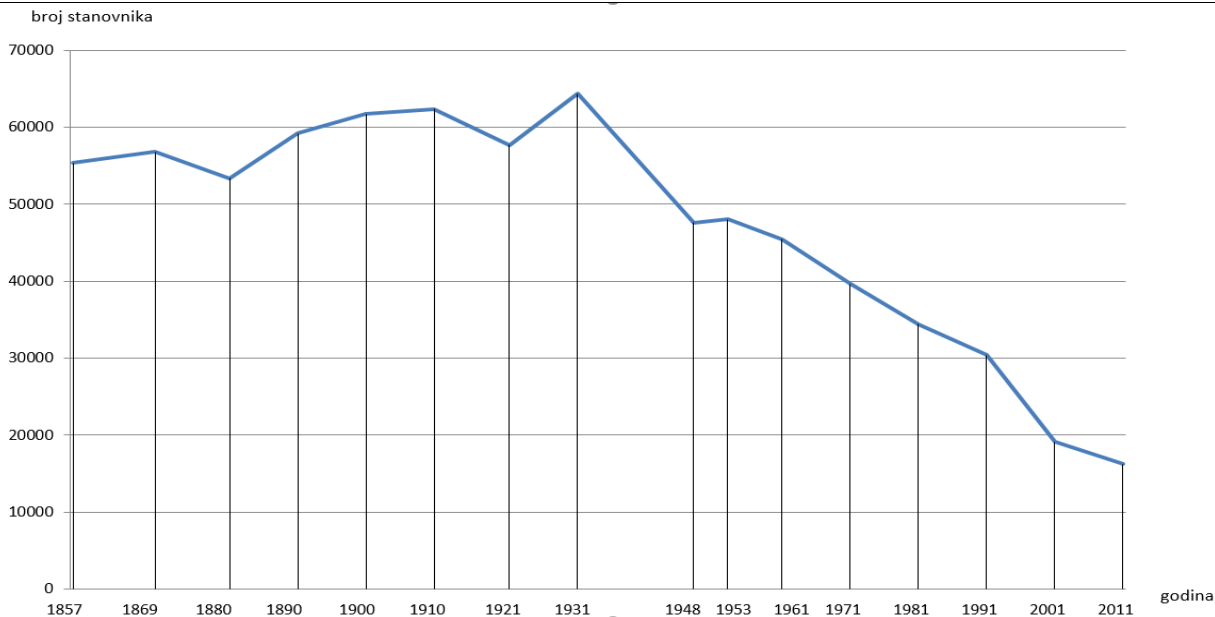
Popis literature i izvora za učitelja/nastavnika

Nejašmić, I., 2005: Demogeografija: stanovništvo u prostornim odnosima i procesima, Školska knjiga, Zagreb

Prilog 1.

Prilog 2.

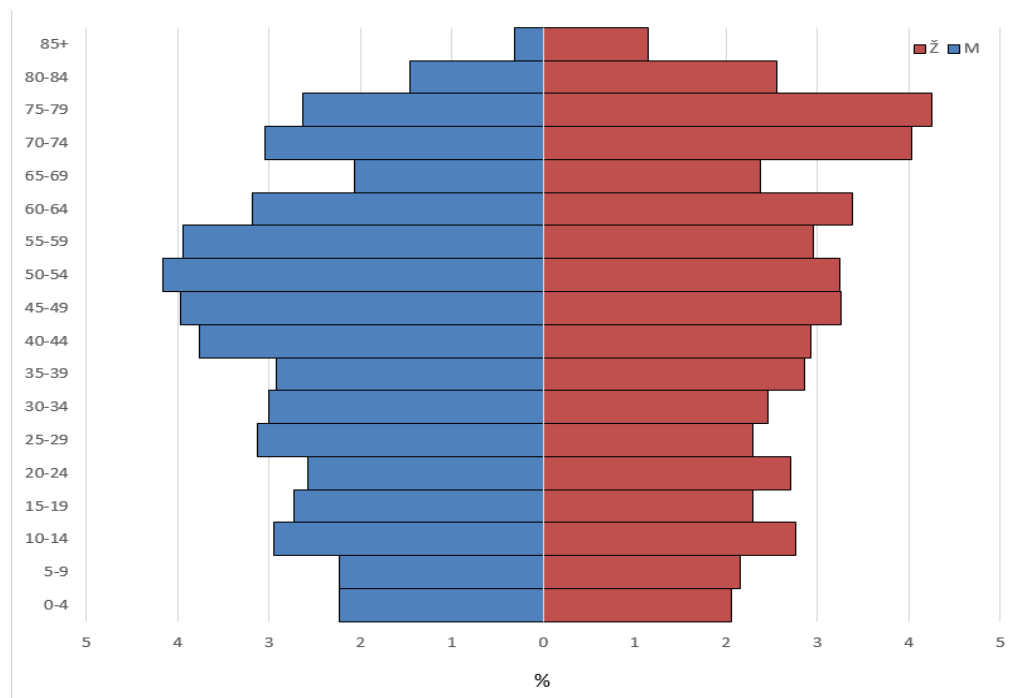
1. Što je prikazano na slici?
2. U kojim međupopisnim razdobljima dolazi do najvećeg apsolutnog pada broja stanovnika i zašto?
3. Koji su uzroci nepovoljnog kretanja stanovništva na Kordunu?
4. Na koji bi se način, prema vašem mišljenju, mogla popraviti demografska slika Korduna?

Prilog 3.

Upravni grad/općina	Broj stanovnika		Ukupna promjena		Prirodna promjena		Migracijski saldo		Tip
	2001.	2011.	aps.	%	aps.	%	aps.	%	
Cetingrad	2746	2027	-719	-26,2	-193	-8,1	-526	-22,0	
Krnjak	2164	1985	-179	-8,3	-225	-10,7	46	2,2	
Rakovica	2623	2387	-236	-9,0	-119	-4,75	-117	-4,6	
Slunj	6096	5076	-1020	-16,7	-590	-10,6	-430	-7,7	
Vojnić	5495	4764	-731	-13,3	-456	-8,9	-275	-5,4	

1. Definirajte ukupnu promjenu, prirodnu promjenu i migracijski saldo.
2. Odredite podtipove općeg kretanja stanovništva kordunskih jedinica lokalne samouprave (upravnih gradova/općina).

Prilog 4.

1. Kako se naziva dijagram prikazan na slici?
2. Koja je najbrojnija petogodišnja dobne skupina kod muškaraca, a koja kod žena?
3. Što mislite, zbog čega je u starijim dobim skupinama više žena nego muškaraca?
4. Smatrate li ovakav dobno-spolni sastav stanovništva povoljnim?